

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՅ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻ

ՀԱՅԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԽԱՍՏԻՇՈՒՏ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՅ-ՌԽՄ 1977-1978 թթ.
Կանոնադրության շատեհական սշակումների արդ-
ելունքսերին նվիրված ԶԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԹԵ-
ԶԻՍՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՅ ԳԱ ՀՐԱՄԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՐԵՎԱԾ

1979

Կազմիր Բ. Ն. ԽԱՐԵՎԱՆ

Редактор Б.Н.АРАКЕЛЯН

ТЕЗИСЫ ДОКЛАДОВ
ПОСВЯЩЕННЫХ ИТОГАМ ПОЛЕВЫХ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ
ИССЛЕДОВАНИЙ В АРМЯНСКОЙ ССР {1977-1978гг.}
(на армянском языке)

Издательство АН Армянской ССР

Ереван - 1979

ԱՐՏԱՇԱՏԻ 1977-1978 թթ. ԳԵՂԱԿԱՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՆԵՐԸ

A 620/70

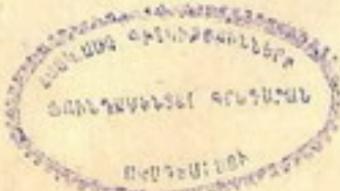
1. 1977-1978 թթ. պեղումները կատարվել են Ֆոր-Վիբառի քըլ-ըշշարքի 8-րդ ըլքի վրա՝ շարունակվել է 3-4-րդ զուգահեռ փողոց-ների վրա գանձող շինությունների բացումը:

Աշխատանքների հիմնական արդյունքները պիտի համարել այս, որ վերջնականացնեն հաստավում է քաղաքի կառուցապահման իրականացումը միասնական նախագծով, շատ որում ներդաշնակորեն համարվել են են քաղաքաշինության հելլենիստական հիպոդրամյան սիստեմը տեղական ավանդույթների, մասնակորածությունը ուղևեցի վարպետ օգտագործման հետ:

2. Բաղադրի թնակցության կոմունալ-կենցաղային մակարդակի անսակետից խոշոր նշանակություն ունեցող երկու յթ է երկրորդ քաղ-ների առկայությունը: Այս քացվեց նախորդից 26-30 մ հեռագործ-թյան վրա և վերաբերում է նույն ժամանակներին՝ 2-3-րդ դարերին:

3. Քացվել են մի շարք շենքերի հիմնականացները, որոնց կազմում են փողոցի երկու կողմերում ճագայող համառած շարքեր: Հեռագա շինության աշխատանքների ժամանակ շարքերի հասակ դասավորությունը խախտվել է և փողոցի վրա ևս շենքեր են դրվել շերտերը մասամբ խառնվել են: Նրանք է նկել շինարարական արվեստի մի նոր առանձնահատկություն՝ փողոցի երկայնքով ճակողությունը պատճ 1 մ քարերության վրա հարթեցված և ամրացված է պատճ մեջ պարուցված զերաններով:

4. Պեղումներով նայանքերված նյութերը բավականաչափ հարուստ են ու բազմազան: Խթանք քնութեազում են բաղադրյալն ունետեւթյան, կյանքի և կենցաղի առընթեր ընազավունները: Առ առ կիրառական արվեստին վերաբերող նյութեր:

Տեղական պրոտոքության բազմազան առարկաների հետ միասին հայտնաբերվել են նաև ներմուծված խեցեղեն, ազակեղեն և այլ առարկաներ, կուլտուրական ամենախոր շերտում առաջին անգամ երևան է եկել հունական մա լարավոր մասթ հավանաբար՝ կիլիկ։ Արտաշատն ունեցել է առևտութեան-ժնաժամական և մշակութային սերտ կապեր հելլենիստական աշխարհի տարբեր երկրների հետ։

5. 8-րդ դարի պեղպատ համածում բացվեցին 4-րդ հազարամյակի շենքերի կրօնագրանների և խեցեղենի նոր հետքեր, որոնք այսուղ և 7-րդ դարի վրա նախօրոք բացվածների հետ վկայում են նախադարյան բակալանաչափ ընդարձակ ընտակապայրի, թերևս առնմական ընտակափ յրերի առկայությունը Խոր-Վիրապի բլուրների վրա։

Ա. Ա. Մ = ը ս ի բ ո ս յ ս ն

ՆՇԱՆԱԳՐԵՐԻ ԱՍԿՄԱՆ Հ. ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆԻ ՎԱՐԿԱՅԸ

Միջնադար յան մասենագրությունից մեզ հասած „Նշանագիրը իմաստնց,, ցանկերը վաղուց են հնագրքում գիտականներին և ըստեղծվել են բազմաթիվ վարկածներ ու կոսոնումներ։ Սակայն առաջինն Ամառյանը, այնու հետև Մարտիրոսյանը դրանց ուսումնասիրությունը դնում են գիտական հիմքերի վրա։ Ամառյանը որոշեց „Նշանագիրը իմաստնց,, ընունիթ և առնչությունը հայոց զրի հետ, իսկ Մարտիրոսյանը գտավ նրանց ծագման ու զարգացման գաղտնիքը։

1. Նշանագրերի զրածիկական պատկերի նախաճանեց Մարտիրոսյանի կողմից միշտ են դիմումներ։

2. Մարտիրոսյանը ցույց է տալիս „Նշանագիրը իմաստնց,, Խոր հրդանշային-պաշտամունքային ակունքները, նրանց սեմանտիկան։

3. Մարտիրոսյանի նշանագրերի ծագման վարկածը վերաբերում է ըստհանրագույն զրին և նախամարդկության զրի հետ կազ չունի։

4. Ամառյանի և Մարտիրոսյանի վարկածները „Նշանագիրը իմաստնց,, վերաբերյալ չեն հակասում, այլ լրացնում են իրար։

ԱՅԳԵԿԱՆԻ ԳՈՒԽԱԶՄԱՐԻ ԽԵՑԾԵԼՆԻ ՇԵՐՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Այգեկանի բազմաշերտ սրճնառության ըլուրը գտնվում է ՀՍՍՀ Ա-րարատի շրջանի Այգեկան գյուղի արևելյան ծայրամասում: Բլուրի մակերեսը վերին մասում հափառ է 1,4 հ., իսկ ստորին մասում՝ 2,2 հ.: Բլուրի վերին եզրերի վրա նկատում են մ. թ. ա. 1-ին հազ.

Կիկլոպյան ամրոցի պարսպի հետքերը:

Այսուղ 1971 թ. ակավեցին ԳԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի արշավախմբի սիստեմատիկ պեղումները Բ. Բ. Պիոտրովսկու ղեկավարությամբ: Բլուրի ժամանակագրությունը և մշակութային ռուսնականակությունները պարզելու համար նրա հարավային լանջի կենտրոնական մասում տեղադրվեց շերտագրական փոսորակ 12 մ երկարությամբ, 4 մ լայնությամբ, 16 մ խորությամբ:

Փոսորակում հայտնաբերվեցին բազմաթիվ նյութներ, որոնք հնարավորություն ավեցին պարզել հուշարձանի հնույալ շերտագրությունը:

1. Վաղ միջնադարյան շերտ՝ մ. թ. 4-6-րդ դդ. խորությունը 1,2 մ:

2. Անտիկ և վաղ հայկական ժամանակաշրջանի շերտ, խորությունը 1,2-1,6 մ:

3. Երկարի դարի շերտ, խորությունը 1,6-3 մ:

4. Միջին բրոնզի դարաշրջանի շերտ, խորությունը 3,2-3,5 և 3,5-4,2 մ:

5. Միջին բրոնզի և վաղ բրոնզի դարաշրջանների խառը շերտ, խորությունը 4,2-4,7 մ, 4,7-5 մ և 5,0-5,5 մ:

6. Վաղ բրոնզի դարաշրջանի շերտ 5,5-16 մ՝ մի քանի շինարարական հորիզոններով:

2. Ական 1975 թվից, հյուսիսային լանջի վրա դեպի կենտրոն ուղղված պեղվեցին VI-7,8,9 և VII-7,8,9 քառակուսիները յուրաքանչյուրը 8,8 մետրի վրա, մոտ 1200 մ² տարածությամբ: 1978 թ. տեղադրվեց նույն լանջի 2-րդ փոսորակը, որը կցվեց 1-ին շուրջի արևելյան գառին: 1-ին փոսորակի գունագորդ խեցեղենը, հայտնաբերված 3,2-3,5 մ. խորությունից, ներկայացված է մոնուկոմ անոթների

ըելորներով, զարդարված ցանցով, ալիքամ գծերով, անկյուններով և պարու յրներով։ Այդ շերտը, որ վերաբերվում է Այգիսին միջին քրոնզի ընակառեղիի վերին շերտին, թվագրվում է մ. թ. ա. 18-18-16-րդ դդ։ Մյուս շերտի գունագորդ խցեղեննը, հայտնաբերված 3,5-4,2 մ խորությունից, ներկայացված է նման անոթների ընկոր-ներով, մրոնց հետ հանդիպում է աև, կեսագորդ խցեղենն։ Նման խցեղենն հայտնի է Ասքիմի քերդից /Թագաքենդ/, Հառիմից, Դառնիից, Մեծամորից, Ռեզերլիկ Թեփեից և շատ այլ վայրերից, որը հայրա-վորություն է առլիս թվագրելու այդ շերտը մ. թ. ա. 19-18-րդ դդ։ 4,2-4,7 մ. հորիզոնում երևան եկած մոնոխրոմ անոթների քե-կորները նախշված են թեր գծերով լցված եռանկյուններով, ուղղանկ-յուններով և ալիքամ գծերով։ Այդ նույն հորիզոնին է է վերաբեր-վում 2-րդ փոստօւիչ նման խցեղեննը, որ հայտնաբերվել է 4,3-4,7 մ. խորությունից։ Իր ձևերով և նախշագործումով այդ խցեղեննը նմանվում է վաղ կարմիրքերդյան խցեղենին, սակայն այսանդ բա-ցակայում է կեսագորդ խցեղեննը, քայլ մասսայական ձևով առկա է մ. թ. ա. 3-րդ հազարամյակի աև ժայռացրած խցեղեննը, որը հա-րավորություն է առլիս թվագրել այդ շերտը մ. թ. ա. 21-19-րդ դդ։ 4,7-5 մ և 5,5 մ. խորությունից զանված խցեղեննը ներկայաց-ված է մոնոխրոմ անոթների քեկորներով և մի ամրող չական ցրելանով, որոնց զարդարված են թեր գծերով լցված եռանկյուններով, ուղղանկ-յուններով, և զույգ սակրերով։ Նման խցեղենն զանվել է նաև VII-IX թառակուսու վաղ ըրոնզն շերտում։

Այդ խցեղեննը, ըստ երևու յթին, թվագրվում է մ. թ. ա. 22-րդ / հարավոր է 23-րդ -21-րդ դդ., որը բացատրվում է ոչ մի-այն վաղ ըրոնզի /,, մաքուր շերտում/ նրանց հայտնաբերումով, այլ նաև թ. Ա. Կութահինի կողմից նման խցեղենին հայտնաբերմանը՝ Թեշ-աշենում։

Այսպիսով, Այգիսի քւրի պեղումները ցույց ավեցին, որ այսանդ կարմիրքերդյան տիպի խցեղեննը մասսայական ձևով հանդի-է զալիս սկսած վաղ ըրոնզի դարի վերջից և հարավում մինչև մ. թ. ա. 16-րդ դարը։

ԱՐԳԻԵՏԺԵԽՍԽԻԼԻ ԱՐԵՎԱՏՅԱՆ ԱՄՐՈԹԻ 1977-78 թթ.
ՇԵՂՈՒՄՆԵՐԸ

1. 1977-78 թթ. նոր Արմավիրի հազիանական արշավայումըց շարունակել է պեղումները ու բարառական Արգիշտիխինիլի քաղաքի արևմտյան ամրոցում, քաղաքային թաղամասում և դամբարանադաշտում։ Դաշտային աշխատանքների շնորհիվ երևան են եկել Ուրարտուի նորաբարեթյանը, նյութական և հոգևոր մշակույթին կնքարերող հնագործիր նոր նյութեր։

2. Ամրոցի տարածքում սկսվել և շարունակվում է հյուսիսային պարսպապատին կից ամբար համարվող խոշոր շինության պեղումները, որտեղ բացվել են ուրարտական 2-րդ շինարարական շերտին պականող, աղյուսաշեն կառուցվածքի հրդեհված փլատակներ։

3. Քաղաքային թաղամասում հայտնաբերված և ուսումնասիրված է շինարարական երկու շերտեր ունեցող, ուրարտական հնագործքի համակազմային հորինվածքով մեկ առանձնառուն / նո 10 / իր կենարունական սյունազարդ սրտունիվ, նաևարաններով, մահիններով, օժանդակ տնաեսական կից շինություններով։ Հայտնաբերված են ուրարտական և տեղական շնորոշ խնացանքներ, կենդանակերպ հնեալինով ու բռնակներով կավամաններ, քարե և ուլոր գործիքներ ու զենքեր։ Խորանայա նյութերը կնքարերվում են մ. թ. ս. 8-7-րդ դարերին։

4. Դամբարանադաշտում հայտնաբերվել են ուրարտական երեք դամբարաններ, որոնցից երկուսում թաղումները կատարվել են կարսաններում, իսկ մեկում՝ քարարկղում՝ ամյուսափորի մեջ։ Հայտնաբերված նյութերը լրացնում են հուշարձանի նպարզ տարիներում պեղված հավաքածուները։

Լ ԾԱԾՆՆԻ ԴԱՄԲԱՐԱՍԻ ՊԵՄԱՆՆԵՐԸ

1. 1978 թ. մայիսին Լճաշենում պատահված ջացված դամբարասի Անանի ավագանի նախատղարյան մշակույթի աշքի ընկնող հուշարձաններից մեկն է:

Հակոյական քաջալտաշեն պատերով դամբարասն ուներ 4,5 մ նրկարություն, 2,5 մ լայնություն և 3 մ լորություն:

Պեղումներն ի հայտ ընթացին նյութական մշակույթի մ. թ. ա. 13-5-րդ դդ. պատկանող հետաքրքիր նյութեր, որոնք լրացնում են Անանի ավագանի մինչև այժմ հայտնի հավաքածուները:

2. Պեղումները պարզեցին, որ դամբարանային միևնույն իցում կառաված են առօրեր ժամանակներին պատկանող նրեց թաղում:

Առաջին՝ ստորին թաղումը, պատկանում է ուշ օրոնզի ժամանակաշրջանին և որոշ չափով տարբերվում է Լճաշենի մեծ հայտնի խոշոր կուրօպաններից: Այստեղ ուշ օրոնզին ընորոշ խեցեղենի թը-վում ի հայտ են գալիս կավամանների ամուշներ, որոնք իրենց մե-գով և խեցու լաղաղորությամբ տիպական են թիշ պվելի ուշ ժամանակ-ների համար:

Երկրորդ թաղումը, որն աշքի է ընկնում ննջեցյալների շահա-զանց մեծ քանակությամբ, ուղեկցվում է մ. թ. ա. 10-3-րդ դդ. ընթաց խեցեղենով, ըրոնզե և երկաթե քազմատեսակ առարկաներով:

Վերջին, ամենավերին թաղումը կառավել է մ. թ. ա. 6-5-րդ դդ.: Գտնված նյութերն իրենց գուգահուներն ունեն հայաստանի վե-րը նշանակած ժամանակաշրջանին պատկանող հուշարձաններում / Աթար-բեկյան, Կարմ աղջ յուր և այլ վայրեր/:

3. Առաջնապես հետաքրքիր են դամբարանի առաջին նրկու թաղումները, որոնք լույս են սփռում անդաշնիլերի կրոնա-պաշ-տամունքային պատկերացումների, թաղման ծնսի և սոցիալ-անտեսա-կան կյանքում տեղի ունեցած գոփուությունների վրա:

ԱՌՈՒ-ԲԽՐԴԻ ԽՈ. 21 ԴԱՄԲԱՐԱՆԸ

Լոռի-քերդի նախադար յան դամբարանադաշտում, 1977 թ. բացվեց հրմանուային մի դամբարան / Խո 21/, որն աչքի է ընկնում ուղղելցող նյութերի / խեցելեն, քրոնզե առօրկաներ և գանգան գործեր / առասությամբ : Արանց պաշտամունքային ընուաթը թելադրում է ենթադրել, որ դամբարանը պատկանել է պաշտամունքի ծառայողի՝ քրմի : Ուշագրավ է եղանիք քրոնզե , , շերեփը,, , որի բոլորը ներկայացնում է զինվորի արձանիկ, ազդրերին՝ փորագրված սվաստիկաներով : Այս իրև ամբողջությամբ կապվում է արևի ասածու պաշտամունքի հետ, որին և ծառայել է հավանաբար սույն դամբարանի ննջելուը :

Դամբարանը թվագրվում է մ. թ. ա. 12-ին-ըդ դդ. : Խնչես Խափկինում գեղված Լոռի-քերդի մի շարք դամբարանները, այսպես էլ ներկայացվող դամբարանը վկայում են, որ հիշյալ դամբարանադաշտում դարենք շարունակ թաղվել են ցեղային ավագանու ներկայացուցիչներ և պաշտամունքի հետ առնչվող անձեր :

Հ. Ե. Ս Ի Մ Ո Խ Ե Ա Ն

ՎԵՐԻՆ ՆԱԽՎՅԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆԱԴԱՏԻ 1977-1978 թ. ՊԵՐՈՒՄ-ՆԵՐԸ

Տուշարձանը գտնվում է Աշխարակի շրջանում Աշխարակ-Լենինկան, Աշխարակ-Ազարակ ճանապարհների մյուդավորման շրջակայրում, շրջկենտրոնից 3,5 կմ արևմուտք :

Դամբարանադաշտի կենտրոնական մասում գեղված չորս դամբարանները միջին քրոնզեղարյան էին, իսկ արևելյան և հարավային հատվածներում պեղված երեք դամբարանքուրները պատկանում են ուշ քրոնզի դարին :

2. Միջին քրոնզեղարյան դամբանակուցեցեց հիմնարդային են կամ ժայռափոր և շրջափակված են կրոլմ կիններով։ Նըստեցից երկուսը պատկանում են թագարձնող յան մամանակաշրջանին և քնորոշ մոնոփրոլ գունագորդ խցեղնենի հետ միասին պարունակում էին նաև շաղախից պատրաստված տարբեր գույների մանր ու լուսնըներ։

Նո 13 դամբարձնարձուրը պատկանում է միջին քրոնզի հաջորդ փուլին՝ „Աւան-ուղերձիկյան”, մամանակաշրջանին։ Դամբարձնում նըրը լայնցով շարփած 12 մեծ և փոքր կավանողները, որոնց վրա դըրփած էր կանացի կուռոց հիշեցնող քար, դամբանակուցը քածանում էին երկու անհավասար հատվածների։ Սեկում տնօղադրված էին մարդու, իսկ մյուսում գոհարերված մանր ու խոշոր եղջնրավոր կինդանիների ոսկորներ։

Առանձնահատուկ ու շաղրության է արժանի նո 9 դամբարձնը։ Խնչան ներում պեղված դամբարձններում, այստեղ նույնպես հանգուցյալը հոգին է հանձնվել խսիրի մեջ գամբաթված վիճակում։ Դամբարձնում հայտնացներվել են թագարձնող յան և սևան-ուղերձիկյան տիպի մոնոփրոլ գունագորդ խցեցնողներ, պատկե, սարդիոնն և շաղախն ու լուսնըներ, զրոնզե շքասեղներ և վարսակալ։

3. Ոնչ քրոնզեղարյան թաղումներն ունեն մինչև 33 մ արագագծով դամբանարձուրներ և 13 մ² մալերեսով դամբանակցեց։ Դամբանակցեցները կառուցված են թակառային մասերը մշակած հակա տուժե սալերով։ Նըստեցից մեկն ունի կեղծ թաղակապ ծածկ, իսկ մյուս երկուսը գերանածածկ են եղել։ Երջափակված են միանման մեծ զետարերերից շարփած կլոր կամ քազմանկյուն կըսոմ եխներով։ Նո 15 դամբարձնին հյուսիսային կողմից կցված է քարաշար դրույս։ Դամբարձնները կողոպատմած էին։

4. Ոնչ քրոնզեղարյան դամբարձններում կատարվել են տիրոջ և նրա ծառաների ուղեկցող թաղումներ։ Սովորական թաղումների հետ միասին կիրառվել է նաև դիակիպում։

Ոնչ քրոնզեղարյան դամբարձններից հայտնացներվել են խնչան կիրառական, այնպս էլ պաշտամունքային ընույթի խցեղներ տարեկաներ, քրոնզե սանծ, թոշունի արծոնիկ, սարդիոնից, պակուց, շաղախից և կտուրի ծովային իխունչից դամբաստված տարբեր գույնի ու լուսնըներ, վանկատից և կայծքարից նետաւարներ, ոսկըն գործիքներ և այլն։

Բաղումներն ուղեկցվել են խոշոր և մասր եղջերավոր կինդանիների գոհաքերությամբ։ Բավական ուշազրավ ծիստավան պրադողության մասին է վկայում նո 8 դամբարանում հայտնաբերված գոհաքերված խոշոր եղջերավոր կենդանու կմաքը, որի կրծքամասում միջնված են 16 նետալարները։

Է. Վ. Խ ա ն գ ա դ յ ա ն

ՃՐԱՇԽԱՏԻ ԳԵՂԱԿԱՆԻՑ

1. Հրահանչից բազմաշերտ հռ շարժան է / նրեանից մոտ 18 կմ հարավ/։ Բնակչություն տեղադրված է մի քարտունիքի վրա, որի հյուսիս-արևմայան լանջի մոտ, 1000 մ² տարածք զբաղեցնող հարթակի պեղումների ժամանակ ի հայտ են նեղեւ մշակութային շերտեր, որոնց վերաբերում են ըրոնզի երեք փուլերին, վաղ երկաթին, ուրարտական շրջանին և միջին դարերին։

2. Մոտ 10,5 մ խորություն ունեցող շերտազդական փոստրակում պեղվել են վաղ ըրոնզի դարաշրջանի տասնհինգ շինաբրաբական հորիզոններ, որոնց ընութեազգում են կլոր կացարանների-ծոլոսների մնացորդներով, հարուստ հասզիտական նյութերով, որոնք կարեւ վոր նշանակություն ունեն ոչ միայն Հայկական լեռնաշխարհի, այլև Կովկասի ու Առաջավոր Ասիայի վաղ ըրոնզներարյան մշակույթի լուսաբանման համար։

3. Վաղ ըրոնզներարյան քնակատեղիի կանխամտածված և կանոնավոր կտոռացապաման ավանդույթների մասին է խոսում Յ-րդ շինարարական հորիզոնում պեղված փողոցն ու նրա երկու կողմերում կոռուցված ծոլոսները, հարակից, տնտեսական նշանակություն ունեցող շինություններով, քակով, որոնք փողոցից անհատվում են ցանկապառվ։

4. Տարբեր հորիզոններում հայտնաբերված նրկմասանի յուրօնինակ վառարան-սաշերով կլոր շինությունները հուշում են քնակարանային համելիրների մեջ ընդգրկված տառնձին հացառների գոյությունը մ. թ. ա. Յ-րդ հազարամյակում, որոնք հավանաբար թալական

ծածկ են ունեցել, զուցե և հանդիսացել Հայկական հացատների նախականը:

5. Գեղումներից ստացված ավալները հաստառում են ունեսության հիմական մյուղերի՝ երկրագործության, անասնապահության և մնացագործության մի նոր, ավելի ջուռն վերելքը և դրանով պայմանավորված արհեստների այլ մյուղերի տուշաղիմությունը:

6. Ճառնովմի վաղ ըրունի դաիսաշրջանի շինարարական վերին հորիզոններում մ.թ.ա. 3-րդ հազարամյակին ընորոշ խեցենենի հայտնաբերված գունագորդ խեցեթևս, լուշտես և այլ հուշահանների / Մեծամոր, Գոռոփ, Մուլժանաբթափա, Ելտ, Այգիան/ նույն հորիզոններում գունագորդի համ նաև նոր, սննդական մշակութայիս օտար, կոռիխ, փորելու եղանակով կատարված գարդամուխիներով խեցենենի համատեղ տոկայությունը, կարող է հավաստել արևմուտքից՝ եզերան պշկարհից, Աննարոնական Անտոլիայից եկող իմանուլսների ուժեցացումը, կամ, որ աճելի հավանական է, այն կարող է դիմել որպես վաղ ըրունի վնարչին գուլերում էթնիկական նոր տարրերի՝ Հայկական լեռնաշխարհ ներթափանցման արդյունք:

7. Ճառնովմի և ընդհանրապես Հայկական լեռնաշխարհի վաղ ըրունագորդյան մշակույթի ուսումնասիրությունն ուրվագծում է սոցիալական հարաբերությունների մեջ տեղի ունեցող էական գոփությունները, իսկ Մեծամորի գիկութառ-աշտղիտուրանն ու Մոխանությունները, իսկ Մեծամորի գիկութառ-աշտղիտուրանն ու Մոխանությունները պաշտամունքային մոնումենտալ աշտարակը իրավունք են տռըլուրի պաշտամունքային այդ անարների շուրջը գյուղական հալիս հավանական համարելու այդ անարների շուրջը գյուղական համայնքների համախմբումն ու քաղաքների վերաբերությունը, այսինքն մ.թ.ա. 3-րդ հազարամյակում Հայկական լեռնաշխարհում պատկան կոչված „քաղաքային նեղափակության,, սկզբնավորում:

Ա. Ս. Թ ռ ռ ս յ ա ն, Օ. Ս. Խ ն կ ի կ յ ա ն,
Լ. Ա. Պ ե ս ր ռ ս յ ա ն

ՇԻՐԱԿԱՎՈՒՆ ՆԱԽԱՐԱՐՅՈՒՄ ԲԽԱԿԱՏԵՂԻՆ ԵՎ ԴԱՄՐԱ-
ՐԱԽԱՐԱԾԸ

1. 1977-78 թվականներին ՀԱՄՀ ԳԱ հնագիտության և պղպագրության ինստիտուտի և Հուշարձանների պահպանության կոմիտեի Ախուրյանի հնագիտական արշավախմբի Խոհեմարդության հուշարձաններն ու ուսումնասիրող չոլկատը Ախուրյանի Հրամքարի տարածքում հայտնաբերեց ու ուսումնասիրեց զրունակի և վաղ սրբաթի դարաշրջաններին պատկանող մի քանի հուշարձաններ, որոնցից սուսվել հնաբերքի է ՀԱՄՀ Անիի շրջանի Եկրակավան գյուղի մոտ գտնվող հնավայրը:

Ուսումնասիրությունների շնորհիվ պարզված է, որ շուրջ 20 հներար տարածություն գրաղեցնող հուշարձանում ըստ զարկացած է Յ-1-ին հազարամյակների ընակատեղիններից, ամրոցից և դամբարանադաշտից :

Բնականադիրում հայտնաբերվել են քնակելի, տնտեսական և պաշտամունքային ընույթի շենքեր, կառույցներ և հրապարակներ, որոնց տեղադրությունը բարձրադիր թիրի լանջերին, իսկ ամրոցը՝ թիրի զարգացին :

2. Մ. թ. ա. Յ-ը հազարամյակի ընականադիրում բացվել են մեկ ընդարձակ կացարան և նրան կից օճանդակ շինություններ, որոնց կառուցվել են քլրի լանջին ստեղծված արհնստանին հարթակների վրա : Կացարանի կենտրոնում հայտնաբերվեց պաշտամունքային կրուպան-հարթակ, կենդանակերպ ելուսներով առարկաներ, հենակներ, զարդարուն և անզարդ կավանքներ՝ աև կարմիր փայլեցված մակերեսներով, քարե և ուկրե գործիքներ : Հայտնաբերված կառույցների և հնագիտական նյութերի համեմատական ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս բացված ընակավայրը համարել վաղ ըրուղենարյան և թվագրել յ. թ. ա. Յ-ը հազարամյակի կեսով :

3. Եկրակավանի հուշարձանի փոքրինչ դեպի արևելք հայտնաբերվեց նաև դամբարանադաշտը, որտեղ 1978 թ. աշխատանքների ընթացքում հետազոտվեցին ուշ զրունակարյան 12 դամբարան : Վերջինները ունեն մանր քարերի լիցքից կազմված ցածր դամբարանաքըլուրներ : Պեղկած դամբարանները հիմնանողային են / մեկն է միայն քարարկղային/, ծածկված խոշոր սալաքարերով և ուղղված հյուսիսից-հարավ : Ամսիցները հայտնաբերվեցին ոչ կամ ճախ կողքի, կծկված վիմակում :

Հայտնաբերված նյութերը թույլ են տալիս պեղկած դամբարանները բաժանել ժամանակագրական երկու հաջորդական իմքների : Դրան-

ցից նո 1, 7, 13 և 15 դամբարանները հիմնականում քնորոշվում են խեցելենով, որոնց իրենց գուգահետներն ունեն մ. թ. ա. 14-12-ը դդ. Նյութերում: Երկրորդ խմբի դամբարանները հարուստ են նաև քրոնզի իրերով, որոնց ակելի հառկանչվելուն են 12-11-ը դդ. հուշարձանների համար:

Ցեղը ըսրված նյութերի ընտրմանը թույլ է տալիս ներկայացված դամբարանները թվազրու մ. թ. ա. 13-12-ը դդ. :

4. Երակավանի դամբարաննեղաշառմ պեղվեցին նաև մ. թ. ա. 1-ին հազարմյակի ակզենների մի շարք դամբարաններ, որոնց մեջ առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում նո 14 և 18: 5. 3,5 . 0,9 լաֆերի, քառանկյունաձև այս դամբարանները կտուցված էին անմշակ որմարերից և թղումից հետո լցված էին քարերով: Դամբարաններից մնալում կառավաճ էր անհատական թղում, իսկ մյուսից՝ բացակայում էր այն: Այս դամբարաններում դրված են նորեւ կենդանիների / մի /, ինչպես և օրոնված, երկաթից, մարմարից և կավից պատրաստված զազմաթիկ ինքնատիկ տուքերներ, որոնց համեմատկան ուսումնասիրությամբ թվազրում են մ. թ. ա. 9-8-ը դարերով և համալրում են Հայաստանի մ. թ. ա. 1-ին հազարմյակի տառին քառորդի նյութական մշակույթի հավաքածուները:

Գ. Ա Ր Ե Հ Յ Ա Ն

ՆՈՐ ՆՅՈՒԹԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ Մ. Թ. Ա. 3-ԻՆ ՀԱՅԱՐՄՑՎԱԿԻ
ԵՐԱՐԿՈՐԵԱԿԱՆ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԿՈՒԼՏՈՒՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

1. Վերջին ասմանմյակի ընթացքում հնագիտական գրականության մեջ համարակի շնչառվում է կուր-արարայն մշակույթի երկրագործության զարգացման բարձր աստիճանը: Մ. թ. ա. 3-ը դր. հազարմյակի Հայկական լեռնաշխարհի երկրագործությունը եղել է ըրչա-արորային: Արորը, հավանաբար, զգալի արածում է ունեցել, չնայած քիչը դեռ օգասգործվում էր ամենուրեք, արքեր աշխատանքների համար: Կուր-արարայն մշակույթի հարթավայրային թանկառեղիների շրջակայրում պահպանվել են հիդրոտեխնիկական քարդ կառույցներ, ոռոգման ցանցերի հետքեր: Եջմիածնից հարավ գևնվոր Մոխրաքլուր հուշարձաններում հայտնաբերվել են մեծածավալ ամբարտակի մնա-

ցորդներ : Այս ամբարտակը մ. թ. ա. 3-րդ հազարմ յակի կեսերին հառում էր Թասաղ գետի հունը, սանձելով ոռոգման համակարգի գլխամասային կտոռ յցը : Նման հուշարձանների առկայությունը իտում է երկրագործության միայն տեխնիկական կողմի գործացման մասին :

2. Խոչ վերաբերվում է մշակվող քույսերի տեսակներին, ապա պալեոէթնորուսարանական մնացորդների թնառքի յունը, կարծես ցույց էր առլիս, որ մշակվող քույսեր քույսերը օգտագործվել են սննդի ապահովման համար : Բացառություն կազմել է վուշը, որից սահցվող թելերից արտադրել են գործվածքները : Դրա անուղղակի ազցույցներ են գործվածքի դաշտածերները կավանությունը վրա : Այդ քույսերի ածխացած սերմերը հայտնի են միայն Գիլյարի ընակատեղիկց /Շաղսան/ : Այսպիսով, կուրք-արաքսյան մշակույթից հայտնի միակ երկրագործական տեխնիկական կուլտուրան վուշն էր :

3. 1977 թ. Մոխրաբլուրի պեղումների ժամանակ առաջին տեղամասի շերտագրական համակառում / 2-րդ շերտագրական պեղավայր / ուսումնասիրվել են 5-րդ շերտագրական հորիզոնի մնացորդները, որոնք հավանաբար, պետք է թվագրել մ. թ. ա. 3-րդ հազարմ յակի երկրորդ քառորդում : Այսօն պեղավան կլոր հասակագետ նո 16 ընակարանին կցված էր նո 18 և նո 26 քամանմունցիներով տնտեսական նշանակության ուղղանկյուն կոռույցը : Այս կոռույցի արացին պատրիկին զըրսից կցված էր հում աղյուսներով կոռուցված մի փոքրիկ ամքարը : Ամքարի մակերեսը 0,3 քառ. մետրից մեծ չէր : Հասակին լցված էր սերմերի մի շերտ մոտ 3 սմ հաստությամբ և 40, 25 սմ մակերեսով : Ուսումնասիրությունը ցույց ավեց, որ շերտը բաղկացած է միայն և միայն կարավկրկուսի / Հինգամական արշենու / սերմերից :

Այժմ կարավկրկուսը մոլախոս է համարվում : Սակայն Անըշք-կովկասի արքերը վայրերից հավաքված ազգագրական ովյալները ցույց են առլիս, որ հում կարավկրկուսը սիստեմատիկորեն օգտագործվել է : Կարավկրկուսի երիտասարդ քույսերը հավաքում են վաղ գարնանը և նրանց արթատներից պատրաստում կարմբաններէ՝ սուսր, որն ունեցնէ կոսմոնավիկան կիրառություն : Բնակչության վիճակում կարավկրկուսը նիտ չի ամուս : Մոխրաբլուրի կարավկրկուսի պահնաջոր ցանքի համար սերմացու նյութ էր պարունակում : Այսպիսով Հայկական լեռնաշխարհի մ. թ. 3-րդ հազարմ յակի ընակչության համար կարավկրկուսը ոչ թի մոլախոս էր, այլ տեխնիկուրան կուլտուրա, որը հասուն մշակվում էր : Այդ քույսից սահցված սուսրը, հավանա-

բար, օգտագործվում էր, ինչպես կոսմոսիկական նպառակներով, այս-
պես էլ պաշտամունքային արարողությունների ժամանակ: Խակ Մոխրա-
բլուրում, որտեղ եղել է ասճար, այդպիսի արարողություններ զիազ
է հաճախակի կատարվեին և մասնակիցները կարող էին սուսրով ներ-
կել և զարդարել իրենց դմբրը, ձեռքները կամ մարմինը: Ակզրունքորուն
քացառված չէ կաթավկըրկուտից սացված ներկի օգտագործումը նաև
զործվածքներ ներկելու նպառակով, սակայն այդ մասին վկայություններ
չունենք:

Բ. Գ. Ն Ր Ի Գ Յ Ա Ն

, ԼՈՒՍԱԿԵՐՏ 1-ԻՆ,, ՏԱՐԱՅԹԻ ԱԾԵԼԱԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՅ

1. Աշելյան հուշարձանները Կովկասի քարայրներում եղակի են
Մինչ այժմ հայտնի է ընդամենը շորս այդպիսի հուշարձան / Ազդի,
Ցուղար 1-ին և 3-րդ/: Նրանք ըստորն էլ քազմաշերտ են և
քաջի աշելյան նյութերից պարունակում են մուսաներյան ու ավելի
ուշ շրջանի մշակույթներ, ըստ որում առանց ժամանակագրական ու
մշակութային կազի: Հաջորդական գարգարման քայլակարգությունը ա-
շելյան և մուսաներյան շերտերի նյութերի միջև հարավորություն էի
տալիս պարզելու մուսաներյան շրջանի մշակույթների քազմազանության
ու ծագման հարցերը: Կերպիններիս սեղական կամ միզարացիոն ընույթը
մտում է դեռևս չլուծեած: Այս հանգամանցներում քացարիկ կարևորու-
թյուն է առանում Կովկասի թվով հինգերորդ աշելյան քարայրը՝ Լու-
սակերտ 1-ինը, որի պեղումներից սացված նյութերը պարզորոշ ցու-
ցադրում են մշակութային անցում՝ ուշ աշելյան փուլից վաղ մուս-
աներյան ժամանակաշրջանին:

2. Ըստ Ֆրեյբարանական ու շերտագրական ավյալների Լուսակերտ
1-ին քարայրի 5 մ. հասնող պեղված նստվածքներում տունձնացվում
է ինչն շերտ, որոնցից ութի մշակութային են: Այդ շերտերը քարայ-
րի նստվածքների մի մասն են կազմում, նրանց համակը դեռևս պարզված
չէ: Պեղված հասվածի վերին շերտերը /A-C/ պարունակում են մուս-
աներյան շրջանի մշակույթ և թվագրվում են վյուրմյան առցադապահն
սկզբով, մոտ 70 հազար տարի մեջանից առաջ: Միջին շերտ /-D/

վերաբերում է անցման, նպամուսներ յան շրջանին և տռախացել է ռես-Վյուրմ յան միջազգագուման ընթացքում / 100-70 հազար տարի տառք/ : Թաք յրի ստորին շերտերի անդարձությունը, նրանց շերտագ րական հաջորդականությունը մյուս համեմատական փաստերի հետ միասին ռեսլ հարավորություն են ստեղծում աշել յան մշակույթի զարգացման ու նրա հիմն վրա վաղ մուսներ յան մշակույթի հանդես գալու պացուցելու համար :

3. Ալնելով հազարական նյութերի նպինական ուսումնասիրությունից կարելի է նշել հետևյալը .

ա/ Ապացուցված պետք է համարել, որ Լուսակերտ 1-ին քարայրը պարունակում է աշել յան շրջանի մշակույթի և որ այդ մշակույթի զարգացումն, սկսած ռեսյան շրջանի վերջից մինչև վյուրմ 1-ին, երկան է զալիս չորս առանձին փուլերով :

թ/ Պարզվում է, որ միջին շերտի / Ծ / քարե գործիքները պատկանում են Նախաղարյան մարդկանց այն խմբին, որը կերտել է նույն քարայրի աշել յան մշակույթը : Անցման, նպամուսներ յան մշակույթը, ըստ իր առանձնահատկությունների, չի կարելի համարել աշել յան, այն պետք է դասպի մինչվյուրմյան շրջանի միջին քարեղարյան մշակույթների շարքին :

զ/ Լուսակերտ 1-ին քարայրի վերին աշել յան մշակույթին իրենից ներկայացնում է կամ աշել յան մշակույթի յուրածեսակ, կամ Արգիշիի համապատասխան կայանների հետ միասին կազմում է մի ինքնամփոփ, , հազարական մշակույթի, , էթնիկական սոումով : Հարցի վերջնական լուծումը կախված է Լուսակերտի քարայրների ամբողջական ուսումնասիրությունից :

Հ. Պ. Ղ = զ = ը յ = ն

ՄՈԽԱՏԵՐՁԱՆ ԳՈՐԵԼԻԽՆԵՐԻ ՖՈԽՆԿՑԻԽՆԵՐԻ ՀԹԱԽԱԱՅՆ
ՑՈՒՐԱԱՏԿՈՒԹՅԱՆ ՑՈՒՐ

1. Ստորին պալեոլիթի ժամանակաշրջանի քարե ինդուստրիաների էթնոմշակությին յուրահամակության խողիքը ներկայումս մեծ մասմբ լուծվում է դրականորեն: Քարե գործիքները ենթարկվում

են եռակողմանի, այն է՝ տեխնիկական, մորթոլոգիական և հունացիոնալ ըննության: Առկայն ստորին պալեոլիթին: Իուշարձանների էթնոմշակութային սամանազատման համար իջրեն առաքերանիշներ կիրառվում են միայն ջարեւ ինդուստրիաների տեխնիկա-մորթոլոգիական ցուցիչները, մինչդեռ զործիքների հունացիաներին երկրորդական նշանակություն է արկում: Դործիքների հունացիաներին վերաբերող ավյալները օգագործվում են կամ ինդուստրիաների փոխանակությունը հունացիանալ ընությի առաքերություն ներով բացառելու համար /Binstorf S.R./ և. և. Առողջություն/, / այդ դեպքում զործիքների հունացիաները որոշվում են սիրացանական անալիզի ավանդական մեթոդով/, կամ թե / զործիքների կոնկրետ հունացիաները բացահայտող փորձարարական-հնագործական մեթոդով/ նախնադարյան տեխնիկայի զարգացման ընթանուր օրինացածիությունների ճշգրիգարման / Ս. Ա. Սեմյոնով/ և մուսաներյան որոշակի հուշարձանների ընակիշների տնտեսական-արտադրական զործունեության առանձնահատկությունները բացահայտելու համար / Վ. Ե. Շչելինսկի/: Վերջինս դրսէորդվում է մուտքեր յան համալիրների հունացիանալ բանակային առաքերություններում և հանդիսանում է ոչ թե էթնոմշակության, այլ սոցիալ-տնտեսական կարգի երկու յթ: Միևնույն ժամանակ հունացիությունը որպես յին առաքերությունները / Ֆիզիկական հման համություններով օժանակ նյութների որոշակի եղանակով մշակման սահմանեներում աշխատանքի կայուն կրկնական առաքեր մեծը / ամենայն հավանականությամբ նույնպես կարող են հանդիս զաւ իջրեւ ինդուստրիաների էթնիկական յուրահատկության շափանիչ:

2. Այսպիսի կոռահման համար տնտեսական նախադրյալ է հանդիսանում այն մոտեցումը, որը մարդկային զործունեության ներմուծնեց դիտում է իջրեւ իր ընությունը՝ սոցիալ-էկոն., և իր բազմակողմանի-ության մեջ՝ միասնական մի երկու յթ: Տվյալ մշակությը կը ուների զործունեությունը չի սահմանափակվում միայն նյութապահութական գրականիկայով, իսկ առ եւ, իր հերթին, չի հանգում սոսկ քարեւ զործիքների արագորությանը: Մշակությին սրադիթյունալիզմը, որը առաջնում է էթնոսոցիալական խմբերի ինքնապարփակման ու մեկուսացման, նրանց միջև եղած փոխադարձ շփումների և կազմերի թուլության, քայլ առավել ևս սոցիալական օտարացման պատճուռվ, անկասկած, դարձ է սրահայակի ոչ միայն ջարի, այլև ուրիշ:

Խյութերի, ինչպես օրինակ, Փայտի ու ոսկրի մշակման ոճերի կրկնվող առերեսութիվներում:

3. Նման վարքագծային Խույնակերպության առաջին փասթերը տալիս են Կովկասի մուստերյան համալիրներից Խայտաբերված զործիքների փորձարարական-հետաքանական հետազոտությունները: Այսպես, շատքած ժամանակազրական, էկուոզիտական, տեխնիկական աղերսներին, անտեսական-արտադրական ընույթի նմանությանը, մասավոնդ որոշակի զծերի Խույնատիպությանը՝ այդ նույնակցիոնալ անցի շրջանակներում /թայտի և ոսկրի մշակման լայն կիրառությունը/- Մոնաշեսկայա քարայրի մուստերյան թնակավայրը Հյուսիսային Կովկասում՝ մի կողմից, և Երևանյան ու Լուսակերտ 1 քարայրները Հայաստանում՝ մյուս կողմից, հանդես են քերում նույնակցիոնալ որակային ակնայտ արքերություններ: Վերջինս ի հայտ է զալիս առշող և քերող զործիքների նույնակցիոնալ կառագործայի սահմաններում. Փայտի ու ոսկրի քերումը՝ Մոնաշեսկայա, իսկ առջումը՝ Երեվանյան և Լուսակերտ 1-ին քարայրներում:

4. Մուստերյան թնակավայրի քարե զործիքների յուրահամեսությունը հիմնականում արտահայտվում է նրանց մշակման եղանակի /առաջնային և երկրորդային/ և նրանց ձևի մեջ: Ստորին պալեոլիթյան զործիքների այսպիսի դի արկումը, անշուշտ, հնարավորություն է ընձեռում առքերելու նրանց մեջ պարֆակված կարևոր էթնոմշակութային հիմքորմցին: Միաժամանակ զործիքների Գունկցիաներին վերաբերող ավյալները Խույնապես կարող են չափանիշ՝ ի հենց /թեպուր և առկավին լրացնող ընույթի չափանիշ/, ինդուստրիաների և հնագիտական մշակույթների էթնիկական յուրահամեսությունը որոշելու համար: Այս առումով մնորածեցած է դառնում փորձարարական-հետաքանական մեթոդով որոշակի ուսգիռնի ավյալ դեպքում Կովկասի մուստերյան թնակատեղինների զործիքների նույնակցիաների բացահայտումը:

Լ. Ա. Բ Ի Ց Ա Գ Ո Վ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱՆ ԵՐԱՎԻՔԻ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆԻ ՄԻ ՀԱՆԻ
ՀՈՒԽԱՐԱՄԽԱՆԵՐԻ ԽԵՑՄԵՆԻՆ ԹՐԱՄԱՆ ԱՎ ԳՈԽՆԵՐԻ
ԱՌԱՋՎԱՑՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ԾՈՒՐՃԸ

1. Խեցեղենը առաջնակարգ տեղ է գրադեցնում հնագիտական նյութերում, սոկայն անհնուղղայի հետ կապված շատ հարցեր դեռևս

պատշաճորեն չեն լուսաբանված: Ներկա հաղորդման մեջ անդրադառ՝ նույն ենք մի շարք հուշարձաններից հայտնաբերված խեցեղենի թրծման և գունառաջացման հարցերին:

2. Թրծման չերմասահմանը որոշելու համար օգտագործվել է Ա. Ի. Ավգուստինիկի մեթոդը, նեազոտելով Հայաստանի 7 շրջանների, այն է՝ հշեանի /Աստղի-թլուր, Թերդանդ, Պակեր/, Աշոռակի /Շական, Ազարակ, Վերին Նավեր/, Խոյեմբերյանի /Ճուշիս/, Արարատյան Խովի /Արմավիր, Այգեան, Խոարլուր/, Հրազդանի /Բջնի/ Շամշադյանի /Ղրղի, Ղրղի-Ամշկուր/, Ծիրակի /Ծիրակավան, Ջրարփի/, 15 հուշարձաններից հայտնաբերված խեցեղենը շնորհվել է:

Հետազոտությունների արդյունքները ցույց են տալիս, որ դուրգնի անիվի վրա պատրաստված խեցեղենը թրծվել է 700-800 աստիճան չերմասահմանում, որը բավարար է կավի Ֆիզիկո-քիմիական ձևափոխության համար: Սակայն տնայնազորեական եղանակով պատրաստված կողմիտ խեցեղենները, որոնց չնշշին տոկոս են կազմում, թրծվել են 600-700 աստիճան սակավ 500 աստիճան չերմասահման պայմաններում /օրինակ՝ Ազգային Կերին Խովեր հուշարձանից հայտնաբերված խեցեղենը, մասմբ Ղրղիից գտնվածները/:

3. Ուսումնասիրողների մի մասը գտնում է, որ ան գույնը սաացվել է ծինացման եղանակով, նոցում սեղի ունեցող վերականգնման ռեժիմի պայմաններում, իսկ կարմիր գույնը սաացվում է թրծման ընթացքում անհրաժեշտ օդի թանակը թթվածնով հարսացնելու պայմաններում: Մեր կողմից հասարված հետազոտությունները հաստատելով նշկած եղանակի ծառությունը, միաժամանակ հարավորություն պահպան էր ծինացման մեթոդով կավամների սկ գույնը ստուգալու համար:

Սաացված սկյալները ցույց են տալիս, որ հետազոտվող ժամանակաշրջանում բրուտները սատում էին 800-900 աստիճան չերմասահմանը, նրանց նաև նոր էին նույն վերականգնման՝ թթվածնով հարսացնելու ռեժիմին:

Գ. Ա. Տ Ի Ր Ա Ց Ց Ա Ն

ԱՐՄԱՎԻՐԻ ՊԵՂՈՒՄՆԵՐԸ 1977 - 1978 թ.

1. Հնագիտական պեղումները շարունակվել են Արմավիրի թլուրի վրա սեղադրված միջնաբերդի արևմտյան հատվածում. վերսկըսվել են նաև Արմավիր թլրից դեպի արևմուտք տարածվող քաղաքի ծայրամասին:

2. Միջնաբերդում աշխատանքները կենտրոնացել են թլրի զագթին անդադրված առմարդության շենքի հարկանությամբ արդեն մի քանի առի է պեղուղի ուրաքանչական մերժանաբարային համալիրում։ Պեղումների ընթացքում բացահայտվեցին նրա հասակագծային նոր տունահանակությունները, ուրաքանչական մերժանաբարային համալիրում։ Պեղության արժանի է անկյունավոր երկար միջնացքը դուռ երկու բացվածքներով։ Միջնացքը ուներ բավականին լավ պահպանված ալյուսի զատեր, որոնց բարձրությունը տեղ-տեղ հասնում է 3 մետր։ Համալիրի տունակին սենյակներում բացվել են ավելի ուշ ժամանակաշրջանի հասակներ՝ նրանց վրա հելլենիստական դարաշրջանի ինքնենի քեկորներով։ Այսպիսով պարզվում է, որ ուրաքանչական կառուցյներն օգագործվել են նաև Ին հայկական ժամանակաշրջանում։

3. Միջնաբերդի վերն շերտը կազմում են միջնադարյան ժամանակաշրջանի նյութական մասցրողները, որոնց մեծ վեսս են հասցըրել նախորդ՝ հելլենիստական և ուրաքանչական շերտերին։ Արմավիրի միջնադարյան մշակույթի ժամանակագրություն սահմանները հաջող կերպով հաստատվում են միջնաբերդում վերջներս գտնված բյուզանդական և իլլուսիոն դրամներով, որոնց դրամագիտ Խ.Մուշեղյանի կարծիքով բացարձում են 10-11-րդ և 12-րդ-13-րդ դարերով։

4. Արշավախմբի մի ջոկա /դեկ. հ.Կարապետյան/ աշխատեց քաղաքի արևմույն թայրում, որտեղ դեռևս նոր Արմավիրի արշավախմբի ուժերուով պեղվել էր ընակարանների մի համալիր։ Այժմ բացվեցին նոր սենյակների հաթերք։ Նրանցից մեկում երեսն եկավ քարմքրորակ սվասի շերտով պատճ մի հարթակ, քարե պատերով եղերված։ Հավանաբար այն խաղող ճգնալու հարթակ է, որի արևմույն մասում սեղադրված էր քարե սալ խաղողի շանչերը քամելու համար։ Մի այլ սենյակում բացվեց մի ժայռաքեկոր պաշտմունքային նշանակությամբ։ Նրա մակերեսին կային կլոր փոսիկներ, որոնց հանդիպում են ինչպես նախնադարյան, այնպես և անտիկ

Ժամանակաշրջանի հուշարձաններում:

Այդ տեղամասում գտնված խեցեղենը, թե իր մենքով, թե զունազարդման մռայլսներով անկատած հելլենիստական դպրաշրջանին է պատկանում: Այս իր հիմնարան հատկանիշներով հար և նման է Արմավիրի միջնաբերդի հելլենիստական շերտերից հայտնաբերված խեցեղենին:

Գ. Հ. Կ ս ը ս ի ս ն յ ս ն, . ժ. հ. Տ ե ր-
Մ ա ր տ ի ր ո ս ո վ

ՇԽՐԱՎԱՎԱՆԻ ԱՆՏԻԿ ԲԱՍԿԱՎԱՐԻ ՊԵՂՈՒՄՆԵՐԸ

1. ՀԱՅԱ ԳԱ ՌԱԶՋԻՌՈՒԹՅԱՆ և ազգագրության ինստիտուտի Ախուրյանի Հրամանարի տարածքի ՌԱԶՋԻՌՈՒԹՅԱՆ արշավակիմքի Շիրակավանի անտիկ հուշարձաններն ու սումենսիրող ՌԱԶՋԻՌՈՒԹՅԱՆ Հոկտեմբեր 1977 թ. ակտած պեղումները է կատարում Շիրակավան և Խաչիձյան գյուղերի միջև, Ախուրյանի ծափ ափին գտնվող Անակն բլուրում, որն ունի ավելի քան 5 հեկտար տարածություն:

2. Այս ՌԱԶՋԻՌՈՒԹՅԱՆ բացվել են պաշտպունքային և պշարհիկ քառու յթի իննօնատիպ շենքերի ավերակները: Մ. թ. ա. 1-ին դարի հեթանուական տաճար, որից պահպանվել են արևելյան և հյուսիսային պատերը, սալահատկը, քառանկյունի գոհասեղանը, սյուների տեղից ջնախաված զույգ խորիսները:

3. Տաճարից շուրջ 150 մետր հեռավորության վրա հայտնաբերվել են պշարհիկ, սյունագործակ ունեցող սրան, որի յոթ խորիսներից չըրսը պահպանվել են տեղում: Արահի հարկանությամբ քացվել են սենյակները, որոնց արտաքուստ մեղքված քարով են շարպած, ներքուստ զետարարով: 1978 թվականին այս տեղամասում, սալահատկ ունեցող շենքի խորը շերտում քացվել են հզոր պատերով, սալահատկ ունեցող շենքի մնացորդները: Այստեղ գտնված խեցեղենից, շինուարական տեխնիկայից դասելով, քացվող կտորույցն ակներևաբար հելլենիստական ժամանակաշրջանի հուշարձան է:

4. 1978 թվականին ՌԱԶՋԻՌԻ հարավային տեղամասում քացվել են հետաքրքիր կտորույցի ավերակները՝ պատեր, սունդարից լավ մշակված երես խորիսները: Այստեղ քացվում է նոն կավածենի հատվածը հետաքրքիր կտորույց, որտեղ գտնվել է կտորույթ մշակում ունեցող մեկ խօսիք:

բարից լավ մշակված երեք խարիսխներ : Այստեղ քացվում է նույն կո-
վածեփ հառակով հետաքրքրիր կառու յց, որտեղ գունվել է կառարյալ
մշակում ու նեցող մեկ խարիսխ :

5. Բլուրի այս հառակածի ամենավերին մշակութային շերտն
զգալեցրած է անտիկ ժամանակաշրջանի քարարկությին դամբարաններով :
Թաղումներն ուղեկցվել են ապահով սրբակներով, ինցանընթարով և
այլ իրերով : Խարարկային մի դամբարանում հանգուցյալի պարի
առկ հայտնաբերվել է շան կմաքրը :

6. Հեթանոսական տաճարի մերձակայքում քացվել են ապակե-
գործության արհնասանոցներ՝ քառոսնկյուններ, հացներ, պեմզայի,
օքսիդիանի, խարամի, մոխրի, հալած ապակու մնացորդներով և ու-
լունցով : Տաճարի մոտ պեղվել են հնագիտական հետաքրքրիր նյութեր
պարունակող տնօսական հորդեր : Հեթանոսական տաճարի և աշխարհիկ
սյունազար սրանի տարածում հայտնաբերվել է բազմապիսի, բազմա-
տեսակ ինցեներներ և ապակետներ : Հետաքրքրիր մերուով և զարդարակերներ-
ուով աշքի է զարնում մասնակորագիս մեջ գայլեցրած և անտիկ գունա-
գարդ ինցեներնը :

7. Ծիրակավան գյուղի և Աևակն ըլլուրի միջև գտնվող տեղամա-
սում 1978 թվականին շարունակվել են հնգելենիսական դրաշըլանի
դամբարանադաշտի պեղումները : Թաղումները քարարկությին նն, կո-
ռուցվածքրով մերձնենում են զարգացած երկաթի ժամանակահազարի
քարարկային դամբարաններին :

Ի. Ա. Կ Ա Ր Ա Գ Ե Ա Յ Ա Ն

ԴՐԱՄԱՂԵՑՈՒՐԻ ՊԵՂՈՒՄՆԵՐԸ 1977-78 թթ.:

1. 1977-1978 թթ. պեղման աշխատանքները կենտրոնացված են
եղել հարավային պարսպի մաքրման և ընակավայրի հարավ-արևելյան
անկյան թևակարանային համալիրների քացման վրա :

Հարավային պարսպի մաքրվել է արևելքից արևմուտք ծգվող
63,5 մ հատվածը և նրա հարավ-արևելյան անկյունը, շարված հոս-
կայական նրկչար ժայռաքարներից, մեջնուում մանր քարերի ու
կապի լիցքով :

Հարավ արևելյան անկյունում պատրավել են նո 3 /10,8,35/

և նո 4/6,5 . 3,15 մ/ սենյակների քացումը, սրանց և նպարդ սպիտերին քացված սենյակների միջն ճգլոր 15 մ միշտնցքի մաքրումը : Սենյակների պատերը շարված են տեղալին քարատեսակներից, որոնք կը բռում են մեղքման և կողիտ մշակման հետքը : Տեղ-անդ պահպանվել են պատորի ներքին երեսը պատոր սվատի հետքերը, սենյակների սալահառակների մնացորդները, անկյուններում տեղադրված ուղղանկյուն օջախները, որոնք շարված են մանր քարներից և սվալված : Ուշակը լուս արժանի է նրբորդ սենյալը, որի կենարուական մասում քացվեցին, ծածկը կրող չորս սյուների քազալած, քառանկյունի քարներից երսթը : Դա թույլ է տալիս ենթադրելու, որ այս սենյակն իր ծածկով նման է եղել հայկական ավանդական գլխառն :

3. Հայութագերգած հազարական նյութի մեջ գերակշռող խեցեղնեն է՝ կարմիր, շագանակագույն, գորշագույն, փայլեցրած / զմբանակներ, թասեր, քաղանաս, աշախեր, ծորսկավոր տարրեր անոթներ, երկկանք և միականք սափորներ, ծրագ/: Հայութագերգակն է թեև սակավ, բայց իհաս ընորոշ գուտազարդ խեցեղնեն՝ տափաշիշ, կիսազնոյաձև, փոփած շուրջիկ թասեր : Նմանօրինակ խեցեղնենը ընորոշ է Հայաստանի մ. թ. առաջ 4-5-ին դրերի հելլենիստական հուշարձանների, մասնավորապես Արմավիրի, Արաշատի, Գառնիի, Դիլինի համար : Ուստի Կարմաջը յուրի խեցեղնենը, հավանաբար նաև ընակավայրը, թվազրյում է այդ դարերով :

4. Հայութագերգած մյուս նյութերը / երկաթե դանակներ ու մանգաղներ, ալորիթներ, կոկիչներ, ջուլ հակի դազգահի կախիկ, թեշիկի գլխիկ, քազմազան խեցեղնեն և այլն / վկայում են, որ ընակիչները համատեղել են հողագործությունը անսանազանության հետ :

5. Բնակավայրը լրիկ կառուցապատճեն է եղել իրար կից ընակառանների կոմլկեքսներով, ջրանժակված հզոր, քարաշեն պարիսպներով : Այն տեղադրված է ոչ թե ըլքի վրա, ինչպես ամրոցները, այլ սարսարթի, որի շուրջը առածկում են մշակման համար դաշտեր և արոտավայրեր : Այս ամենի հիմն վրա Կարմաջը յուրը կարելի է դասել ավանատիզ ընակավայրերի կարգին : Այն դադարել է գոյություն ունենալուց մ. թ. ա. 1-ին դարի վերջում, որը հաստավում է նրա տարօծում սփյուզած ուշ թաղումներով : Բազված են շորսը հիմանողային և մեկ կարաս ային դամբարան :

Ժ. Դ. Խ Ա Հ Ա Ր Յ Ա Ն

ԳԱՅՆԻ ԱՄՐՈՑԻ ՊԵՂՈՒՄՆԵՐԸ

մարդ
1. Գտնի ամրոցի պեղումները, որ սկսվել է մայիսի 1949 թ.
/ արշավախմբի ղեկավար Բ. Ն. Առաքելյան/ շարունակվում են այ-
սօր: 1978 թ. պեղումները արդի ԱՌ ամրոցի արածեցի բարեկարգ-
ման ծավալուն աշխատանքներին զուգընթաց: Արշավախումբը համեմ է
նաև այդ աշխատանքներին:

2. Վերջին արիներին աշխատանքները կենարուացվեցին պալատ-
կան համալիրի հյուսիս-արևմայան թևում: Այստեղ նախկինում հայտնա-
քերված հնանի կողքին քացվեց թիւ այլ կառուցվածք ունեցող, երկ-
րորդ հնանը: Վերջինիս մի հավաքի հատկը, որը 20 ամ քարձը է
ըստ հնանից, կառուցված՝ եղեվաճա շարված փոքրիկ աղյուսներով
/ 7. 15. 3 ամ /: Ամբողջ համալիրը թվագրվում է մ. թ. 2-4-րդ
դր.:

3. Բաղնիքի շենքի պատճենի հիմքերը քացելիս և հիպոկառուսի
սյուները մաքրելիս, հայտնարերվեցին կրմինորների քեկորներ, ո-
րոնք թու յլ են առլիս պատճերացում կազմելու նրա ծածկի մասին:
Այստեղ կառարված մասնակի պեղումներն օգնում են նաև, վերանայելու
բաղնիքի քամանմունքների նշանակության և չուրը տարացնելու հա-
կառված հարցերը:

4. Բարեկարգման աշխատանքների ընթացքում քացվեց նաև ամրոցի
ջրամասակարգման սիստեմը, կենարուական տուն, նրա մյուղավորում-
ների և չուրը մաքրելու ավագանենքը մի մասը: Այն քարերով շարված
է լավ սպառված է կրաշաղախով: Ըստ երևույթին ջրամասակարգման սիս-
տեմի համ է կառված նաև ամրոցի մուացի մոռ, ներսում, արևելյան աշ-
տարակին կից, քացված պատճենը / 1,30 . 1,40 մ, զանգ. մասի քարձը.
80 ամ/, կենարուական ունի փոսորակ / ար. 30 ամ, խոր. 25 ամ/: Հրե-
մատակարարման սիստեմի մեջ և վրան հայտնաբերված խեցեղեն ներ-
մուծված ու սեղական, առակյա իրերը և կղմինորները թու յլ են առլիս
այն թվազրելու մ. թ. 3-րդ դարով:

Ա. Գ. Կ Ա Ն Ե ց յ ա ն

ԽՈՐԱՀԱՅՑ ԲԱՂՆԻՔ ՀԱՆ ՄՐՏԱՍՈՒՄ

1. 1978 թ. Արտաշատ քաղաքի 8-րդ թւրի հարավային մասում

հայունքերվեց անտիկ շրջանի 2-րդ քաղնիքը, հնագիտական հավաքածուի հնա միասին, որը թվագրվում է 2-3-րդ դդ. մ. թ.: Այն գտնվում է նույն յն դարաշրջանի առաջին քաղնիքից 26 մետր հեռավորության վրա:

2. Բաղնիքն ունի հստակ կառուցվածք և ուղղանկյուն հատվածի, քաղկեցած հինգ քառակից, 200 քառ. մետր ընդհանուր մակերեսով։ Առաջին սենյակն ըստ երկու յթին հատկացնել է բաղնիքի հայտարան-հանդերձարան։ Երկրորդ-երրորդ սենյակները անկատած ենուայել են իրու լողաբաններ։ Երկրորդ սենյակին կից եղել է նոոցը, սենյակն ունի ստորգետնյա չեռուցման սիստեմ-հիգրոպուտ և ծառայել է իրու առջ լողաբան։ Երրորդ սենյակը հստակի տակից չի չեռուցվել և օգտագործվել է իրու հով լողաբան։ Բաղնիքի պատճը շարված են հում աղյուսով քարե հիմքերի վրա։ Խնչվես պատճը, այնպես էլ հասակը սպազմականվ։ Երկրորդ սենյակում սպազմ վարդագույն, և, մնացած սենյակներում չի ներկված։

3. Ուշագրավ է բաղնիքի չեռուցման սիստեմ-հիգրոպուտ սիմիջոցով։ Երկրորդ սենյակի հատակի տակ հաշորդականությամբ շարված են քաղմամբիկ սյունիկներ-հենակներ քառակուտսի աղյուսներից, այսուղ կան նույն քարե և կավե զլանաձև հենակներ։ Տարբեր ձևի հենակների տուայությունը վկայում է ավյալ բաղնիքի երկրորդական օգտագործման մասին։

Ստորին նարկի պարագանով տեղադրված կավե զլանաձև սնամեջ հենակների վերին մասում արված են նոտակյունաձև քացվածքներ, քրոնց օգնությամբ հենակները կլանեն և գոհնատնել են չերմությունը ու հավասարացափ առցացրել խնչվես հատակը, այնպես էլ պատճը։

4. Երկրորդ բաղնիքի գոյությունը 8-րդ ըլուրում մնու առջև դնում է հին մայրաքաղաք Արտաշատի շրամատակարարման համալսարդի հարցը։

Ա. Հ ա ր դ ա ր յ ա ն

ՀԵԼԼԵՆԻՑԻԱԿԱՆ ՆԵՐՄՈՒԹՅՎԱՆ ԱՇԽԵՂԵՆԻ
ԱՐՄԱՆԱԿԱՆ ՄԻ ՀՈՒՄԱՐ

1. Վերջին արդիների պնդումները ի հայտ բերեցին ներմուծված իրենի քաղմաքանակ նմուշներ, որոնց շարքում իր կարևորու-

թյամք աշքի է ընկնում ուշ հելլենիստական կաթոմիր լաբապատ խցեղենի ստվար իրաւումը։ Վերջինիս արտադրման կենարունը տեղակայվում է Պերգամոնի մերձակայքում, իսկ տարածման սահմանները ընդգրկում են Առաջին Սախոյի առաջնյա շրջանները, Բալկանները, Փոքր Ասիան և Մերձական յան հու շրջանները։ ,Պերգամոնյան,, քարճորութ խցեղենը օգտագործվում էր որպես սեղանի սպաս, և ինչպես վկայում է Նյութի առաւությունը, մեծ հարավ էր Վայելում անտիկ շիշարում։ Կաթոմիր լաբապատ խցեղենի ընդհանուր իմքի ավյալ արքերակի արտադրությունն սկսվում է մ.թ.ա. 2-րդ դարի լեսերին և մարտվ մ.թ.ա. 1-ին դարի վերջում։

2. Հայաստանի սահմաններում ,պերգամոնյան,, խցեղենի գյուղերը կենարունացված են Գառնիում, Արշամաշատում և տանձնապես Արտաշատում։ Այսպես զրանցված են Շնարպկող խցեղենի քոլոր հիմական մեերն ու տիպերը / մատուցարաններ, պաններ, պատակներ, ունգվենարիտմներ/, որոնց մի մասը զարդարված է ,պերգամոնյան,, արտադրութիւն ընորոշ՝ դրոշմված վարդյակներով, պալմեններով և համակենարոն շրջանակներով։ Մըանց ներհոսքը Հայաստան սկսվում է մ.թ.ա. 1-ին դ. սկզբին և շարունակվում մինչև դարավերջ։ Ամառ լաբապատ նմուշների առկայությունը մ.թ. 1-ին դ. շերտում արդյունքն է սոսկ ներմուծված նյութերին ընորոշ համեմատական երկարության, քանի որ Պերգամոնում և արտադրության այլ կենարուններում այլ ժամանակ ի հայտ են զալիս խցեղենի քոլորվին նոր տիպեր։

3. Հայաստանի փոքրասիական կենարունների հետ ունեցած դարավոր անընդհատ կապերը հելլենիստական շրջանում ծավալուն ընույթ ստացած։ Հնագիտական ավյալներով պացուցվող այս երկու յթը արդյունք էր երկու շրջանները միացնող առևտութեան նաևագորհների իրացուցիչ առկայության։ Գրավոր աղբյուրների և ներմուծված նյութերի ողջ համալիրի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ փոքրասիական արտադրութիւն ներհոսքը Հայաստան կատարվում էր ինչպես արտասանատուի հական նաևագորհներով, այնպես էլ սիրիական նավահանգիստների միջնորդ։ Ներմուծվող հիմական կենարուններից մեկը Արտաշատն էր, որը և կամուրջ հանդիսացավ ,պերգամոնյան,, լարի մինչև երերին հասնելու համար։

4. Ներմուծման մեծ լափերը իրան հանդիսացան նույն Արտաշատում մ.թ. 1-ին դարում ,պերգամոնյան,, խցեղենի ընդօրինա-

Ա . Ա . Զ ա լ ա ն թ ա ր յ ա ն

Դպիսի ՀԱՍԿԻՏԱԿԱՆ ՄՐՏՎԱՎԱՄՐԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԸ

1977-1978 թթ.

1. Դպիսի 1977-1978 թթ. պեղումները շարունակում են ըգ-գալի նյութեր ընձեռել միջնադարյան քաղաքաշինության և անտեսության քաղմակումնի ուսումնասիրության համար։ Հատուկ ուշադրություն է հատկացվում քաղաքի, սոցիալական առքերի խավերի, կյանքի ու կենցաղի առանձին հարցերի վերահսկմանը։

2. Ասորին քերդում շարունակվում են արհեստավորական և ըր-նակելի համալիրների պեղումները։ Բացվում է փողոցի մի համածերկու կողմերի շինություններով։ Այսանց ուրվագեծվում է նույն շարքի վրա դրված 4-րդ առն հիմնադրամը, որը բազմաթիվ նորոգումների հետքի է կրում։

Պեղավայրից գտնված հնագիտական նյութերը ընորոշ են իրենց ժամանակի համար, լավ թվազրկում են շերտագրական առույթ ակյալներով և 12-13-րդ դդ. դրամներով։

3. Միջնաբերդի հարավային հատվածում պեղումները կատարվում են աշարժակներից մեկի ներսի առածությունում։ Ներկայումըս արշավախմբի կարևոր նկատմաներից մեկն է պարզել պարիսպների շինությունների ներքին փոխարքերության հարցերը նարուառապետական առումով։ Այսանց պեղվում են քաղաքի ամենավերին շերտերը որոնք թվազրկում են 13-րդ, գուշակ և 14-րդ դ. սկզբով։ Պեղավայրում հստակ ուրվագեծվում են անտեսական ու ընակելի շինությունների առանձին մասեր։

4. Քաղաքի կենտրոնական թաղամասում պեղվել է 5-րդ դ. պալատի արևելյան և արևմտյան հատվածները։ Արևելյան հատվածում բացվել է երկու մեծ սրահ՝ / անմիջական դահլիճին կից /։ Այսանց գտնվել են պատի սպաղի զարդարուն քենցորներ և ողովներ։ Արևմտյան թերում սյունազարդ դահլիճից դուրս շարունակվում են

պատճը, ընդ որում քացվել է մի որմնախարիսխ, որը ցույց է տալիս ոյլի համբառում թաղակա հարկարաժնի տոկոյության մասին: Ի տարե-բություն վաղ միջնադար յան նույնամիտ պալատների, Դվինի 5-րդ դ. կառու յցի կենտրոնական սյունազարդ դահլիճը չորս կողմից շրջապատված է եղել սենյակներով:

Ավերգված պալատական շինության վայրում 8-9-րդ դդ. կառուց-վում են հում աղյուսից տներ, որոնց ոչնչանում են 893 թ. երկ-րաշարժի ժամանակ: Գտնված նյութերի մեջ քացանիկ արժեց են ներկա-յացնում պատկեր մասնիչները՝ թեր կանել յուրաներով թասիկ-լամպարները, հասա պատճեռով և փորազիր զարդերով մեծ քածակները, Նկարազարդ սըր-պակները և արարական արձանազրությամբ տնովները: Դրանց մի մասը պատճեռված է տեղում տարբեր տեխնիկական հնարյաներով:

1978 թ. կենտրոնական թաղամասում, միաևս քազիլիկ եկեղեցու հարավային մասում քացվել է մ. թ. ա. 2-1-ին դդ. կարասային թա-դում:

Արշավանդումը պեղումներով և գյուղի բնակչությաց ժնոր է բերել ուշ-սպասնյան և արարական կարուղությունների մի մեծ զանե / մոտ 2000 կտոր/, սպասնյան երեք և սելչուկյան մեկ կենտր, քազմաթիկ ու նյութեր:

Խ. Ա. Մ ու շ ե դ յ ա ն

ԽՈՐԱԿԱՑՅԱՌ ԴՐԱՄԵՆԵՐ ԴՎԻՆԻՑ

1. Վերջին տարիներս Դվինի հնագիտական պեղումների շնորհիվ գտնվել են դրամազանկան նոր նյութեր, որոնց հնարավորություն են ընծեռում դասելու միջնադար յան Հայաստանի դրամական շրջանութ-քյան կարևոր հարցերի մասին: Հին քաղաքների ֆլանելների վրա ռու-չացած գյուղերի ներկայիս / Հայկական ՍՍՀ Արաշատի շրջան/ ընակ-չության դաշտային աշխատանքների ժամանակ, պատճեռականորեն ի հայտ են եկել ոսկե, որթաթե ու պղնձե դրամներ, որոնք հանձնվել են Դվի-նի հնագիտական արշավակմբին, իսկ վերջինս միջոցով այդ նյութերը մուտք են գործել Հայաստանի Պատմության պետական թանգարանի դրամա-զիտության քաժնի դվինյան նյութերի շարքը:

Նորանայտ դրամագիտական նյութերն իրենց հիմնական խմբերով հաստատում են մարզպանական ժամանակներից մինչև մոնղոլական տիրակալության սկիզբը Դվինի քաղաքի միջազգային կաղերի վերաբերյալ մեր գաղդ ունեցած պատկերացումները :

2. Այդու հանդերձ Նորանայտ նյութերը Ներկայացնում են կարեղ ավալներ միջնադարյան քաղաքի դրամական տառեսության ներքին առանձնահավաքությունների մասին, մասնավորապես 10-11-րդ դդ. վերաբերյալ :

Այ շաբաթ է Դվինի պատրակներում գտնված արծաթի առավելագույն պրասյան և մասամբ սասանյան դրամներից բեկորներից պահպան 10-րդ դ. գտնո՞ւ: Հայստանի համար այդ գտնո՞ւ քացառիկ վկայություն է, նմենա է հատուկ ընտություն՝ պարզելու համար նրանում հավաքված առարկեր կշռային չափերի արծաթի դրամական միավորներից առաջացած բեկորների գործառական նշնչակությունը երկրի պարագաներ դրամական հարցերությունների մեջ Բագրատունյաց թագավորության ծաղկման շրջանում :

Կարեղ վկայություն է հանդիսանում նաև Դվինի պատրակներում, առկավին առաջին անգամ ի հայտ եկած Շեղդարյան ամիրա ալ-Ճալիլ Շավուր իր ուլ-Փալի արծաթի դրամը: Այն փասում է շեղդարյան դրամի առկայությունը Դվինի ներքին շուկայում և մի նոր ավյալ է Շեղդարյանների մասին և առնվկում է Հայստանի ու Աղվանցի քաղաքական պատմության հետ: Դրամի վրա արծանագրված է ինչպես Շեղդարյան ամիրա Աբու-լ-Ասվար Շավուր 1-ին իրն Զաւդի / 1049-1057 / ախտոսավոր առունը, այնպես էլ նրան ժամանակակից մահմանական աշխարհի հոգեր առաջնորդ, աքասայան խոլին՝ ալ-Կահիմ քամար Ալլահի / 1031-1075 / պատման ուն, որոնք հմմր են հանդիսանում դասելու այդ հազվագյուտ դրամական միավորը 11-րդ դ. Աղվանքում, մասնավորապես վերջինիս մայրաքաղաք Գոնձակում զօրվագված Շեղդարյան դիրհմանների շարքը: Թողարկված լինելով արծաթի չնշին պարունակությամբ շեղդարյան դրամները ներքին շուկայի սահմաններից դուրս գրեթե չեն անցել և յուրօքի նշում են արծաթի սուրբությունը Շեղդարյանների սիրությունը քաղաքներում, մասնավորապես Դվին, Գոնձակ և Անի քաղաքներում, 11-րդ դարում:

ՄԵՏԱԼՆԵՐԻ ԱՌԱՐԱԿԱՆ ԴՎԻՆԻ 1977-1978 թթ. ՊԵՂՈՒԽ-
ՆԵՐԻՑ

1. Դվինի 1977-78 թթ. պեղումների միջոցին հայտնաբերված քազմատեսակ նյութերի շարքում հանդիպում են նաև մետաղի զանգան առարկաներ, որոնք ըստ գործածության ընդգրկվել են տնտեսության գրեթե բոլոր մյուղերը / աշխատանքային գործիքներ, զենքներ, զարդեր /:

Աների քազմագանությամբ են աչքի ընկնում աշխատանքի գործիքները՝ կացինները, դանակները, մկրտաց, հող պիրեցներու գործիքը, թերևս ուրազը՝ կացինները գտնվել են հարավային քուր - զի շրջանում և պատկենում են կացավոր կացինների մետակին, որոնք կարող են հարածվել նաև որպես զենք՝ մարտական կացին: Թվաքարտում են 13-րդ դ. սկզբով:

2. Առավել քազմագան են զենքները՝ դաշույնները / սայրի քենցորներ, կոթու /, քոռանիստ, քոռակոյ, անրիան նետառալարները, շերտավոր զանց, որոնք հիմնականում հայտնի են Դվինի սուուին քերդի և հարավային քուրզի պեղումներից: Երկաթե առարկաների խարամի, մետաղի քազմագան իրերի և թշքնների մնացորդների առկայությունը ստորին քերդում, հավասարում է դարձնության հետ կազմած արհետանցների գոյությունը:

3. Առանձին խումբ են կազմում զարդերը կամ պեղմանքի առարկաները՝ բրոնզե և երկաթե ողոկան մատանինները, մարմանդներն ու շքանինները, կոճակները, մրոնց պատկենում են սոցիալական որոշակի խափի և ներկայացնում են ժողովրդական կիրառական արվեստի մեջ և ուրույն ընտառական:

3. Ա. Բ ա բ ա յ ա ն

ԴՎԻՆԻ ԱՏՈՐԻՆ ԲԵՐԴԻ 1977 թ. ՊԵՂՈՒԽՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔ-
ՆԵՐԸ

1. Դվինի միջնարերդի արևմտյան ստորին հառվածում 1971-78 թվականներին կառարված պնդումների ժամանակ քացվել են ընտկելի տներ, տնտեսական և արտադրական ընուռ յի շինություններ, որոնք մի ամբողջություն են կազմում:

1977 թ. հազիսական աշխատանքները տարվեցին քացվող փողոցի հյուսիսային հառվածում: Փողոցը ճգփում է դեպի միջնարերդի հյուսիս-արևմտյան մասի ցածրադիր նոռնչյունաձև հարթությունը, որն ընդունված է դիմել իրն օրակի զորահամբի Վ-յր և շուկա:

2. Միջնարերդի այս փողոցի երկու կողմերում կառույցների պատերի առկ քացվել են աղյուսաշար մի քանի օճիւններ մեռալի առարկաներով: Գումել է մեծ քանակությամբ արտադրական խոռոն և երկաթի խարամ, որը ենթադրել է առլիս, որ այստեղ եղել է երկաթի իրերի պատրաստման արևնասանոց:

3. Պեղումների ընթացքում հայտնաբերվեցին 12-13-րդ դդ. շնարակած խեցելենի, խոհանոցային և այլ տիպի անոթների նմուշներ, դրոշմազարդ կարսաների քեկորներ:

Արցակի հնաբերքությունն է ներկայացնում 13-րդ դարի երկնագույն հայտնաբակե սկզբնակը, որը զարդարված է մարդու դիմաքանդակով, դիմակների, վարդակների վերադիր զարդերով:

Միջնարերդում քացված այս փողոցը, արհնասանոցների, ընկերի շենքների, հազիսական հավաքածոյի հետ միասին հարավորությունն է առլիս լուսաքանչելու Դվինի կառուցապատման, քաղաքային կյանքի և կենցաղի մի շարք իրողություններ:

Ա. Ա. Ժ Ա Մ Կ Ո Հ Յ Ա Ն

Դվինի Միջնարերդի ՀԱՐԱՎԱԹԻՆ ԲՈՒՐԳԻ 1977-78 թթ.

ՊԵՂՈՒՄՆԵՐԸ

1. Դվինի արշավամբի վերջին ասրիների ուսումնասիրության հիմնական խնդիրներից մեկն է հանդիսացել միջնարերդի ստորին լանջի վերին շերտների պեղումների շնորհիվ քաղաքի վերջին փուլի նյութական մշակությի ընուռ յթը և քաղաքաշինության հետ կազմված զանազան հարցերի բացահայտումը: 1977-78 թթ. արշավամբի մի չոկատ

աշխատանք է կառարել միջնաբներդի հարավա յին քուրզի շրջակայրում : Նույը 100մ² տարածության վրա ըսցվել են կոսուցողական հասարակի տուններին մասնակիություններով տեսեսական և ընալինի շինությունների ավելցուկներ :

Թորը՝ 2,0 . 2,0 չափերի սենյակները իրարից մնանակած են նոր միջանցքներով : Տնտեսական նպաստների համար նովագույն թունիրները և հորերը իրեն կանոն տեղադրվել են սենյակների միջանցքներում, որոնց մի մասը շարժված է քարերով: Հորսրի հազիանական նյութներից գուրու լինելը հմար է տալիս նախադրելու, որ դրանց մեջ միջերցներ են պահպանությունները հիմնականում կառուցվել են հում ալյուսով և առ քարերով- երթևմն հիմքում ունենալով զետքարերներ :

Սենյակներից մենքում գտնվել են երկու զերեզմանաքարեր, որոնցից մեկը լրում է հետևյալ արծանագրությունը՝

ԱԲՍ է ՀԱՆ/ԳԻԱՏՍ ԶՈՅՐ ԿԱՇԴ /ԱՏԵՐ ԱԻԺ/
ՈՎՀ ՆՎ ԱՄՈՒ / ՄԱՆԱՌԻԽ/ / Ի ՑԻԵՑԵՀ/ /
ԹԻ ԱՐԱՄԵՑ

2. Աշաբարձի ներսում հայտնաբնրված հնագիտական նյութը քազմանակ է / հասարակ և չնարակած խեցեղեն, հայմապակի, մետաղի առարկաներ, դրամներ/: Մետաղ առարկաների մեծ մասը երկամին զենցեր են՝ նետառլարներ, զրահի թերթիկներ, ինչպես նույ դանակներ, որոնք շնչառում են պաղպաղ հատվածի պաշտպանական նշանակությունը :

3. Հասարակ խեցեղենը հնարավորություն է ընծառում դիտելու արագագործության այդ ընազարում 13-րդ դարի կառարված տեխնոլոգիական զգալի Փոփոխությունները, որի դրակորումներն են էժանակին մետաղալում օգսիոններով չնարակի գործածությունը, պատրաստման դյուրին եղանակները, առարկաների հարդարման պարզ ձևերը :

Հասարակ խեցեղենը հիմնականում խոհանոցային է՝ ու մրացա կմու Ծննդը : Հայմապակե և ազգի անոթների առկավությունը միջնաբների պեղված հասկածում ենթադրել է տալիս, որ քաղաքի գոյության վերջին տասնամյակներում վերջիններիս արտադրությունը նշ իիստ սահմանափակվել է և արտաքին ու ներքին գոխանակությունը հասցվել է նվազագույնի:

ԳԱՐԱՀԱՆԻ ԹԱՊԱՐԱՆԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻ
ԱԹՔԻԿ

1. Մասենադարձնի 4166 ժեռագրի հիշատակարանը՝ 1346 թվից, տեղեկություններ է պարունակում Գոռնիի ամրոցի տարածքում պեղումների միջոցով հայտնաբերված կենարոնազմքեթ բարարսիդ եկեղու մասին։ Ըստ հրատարակիչ լնների այդ տեղեկությունները պերաբերում են 681 թ.։

2. Հիշատակարանի ուշադիր ըննություննից ելնելով, ինչպես նաև հարակից փասթերի վրա հնավելով հաջորդում է ապացուցել, որ Գոռնիի վերոհիշյալ եկեղեցին կառուցվել է 658 թ. Ներսսա Տայեցի կաթողիկոսի կողմից։

Ա. Զ = լ = ն թ = ը յ = ն, Գ. Ս = ը զ ս յ = ն

ՄԳԻԱԿԻ ԱՐԾԱՎԱԽԱՐԻ 1977-78 թթ. ՊԵՏՈՒԹՅԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՄԱՆԵՐԸ

1. Ազիտակ-Լենինական խճուղու 10-րդ կմ-ի վրա, Օռնապար հաշինական աշխատանքների ժամանակ բացվել է արհեստական քարանձավներից քաղաքացած միջնադարյան մեծ ջնակավայրը։ Ցարանձավները փորված են ու առաջ ժայռերի մեջ, կիրճի երկու կողմերում, առքեր հարթությունների վրա։

Իր կտորւցողական արվեստով, ընու յթով և նշանակությամբ ընթափայրը միջնադարյան Հայստանի եզակի հուշարձաններից մեկն է։ Բնակավայրը ուսումնասիրությունը շափազնոց կարևոր է։ Միջնադարյան Հայստանի սոցիալ-անախական մի շարք հարցերի լուսաբանման գործում։

2. Ալզրնապես թնակավայրն իր տարածքով բավականին մեծ է եղել, իսկ քարանձավները՝ առավել ամբողջական։ Հայտ շինարարական աշխատանքների ժամանակ հուշարձանի մի մասն ավերվել է, այսուամենյնիվ պահպանված մասը թու յլ է առիս որոշակի պատկերացում կազմելու ընակավայրի նարսարագետական մների, շինարվեստի մասին։ Պեղումների ժամանակ բացվել է մոտ երեք առանյակի հասնող քարանձավներ, ո-

ըունց ունեն մեկ-երկու և ավելի սենյակներ : Կրկնանորկ քարտնավ-ները միմյանց հետ կապված են ժայռի մեջ փորված և տանձին շար-ված աստիճաններով ու զաղտնութիւններով : Կոմպլեքսները բավկա-նին մեծ են, մինչև 100 քառ. մ. մակերեսով : Գրեթե քոլոր սեն-յակները ունեն դեկորատիվ որմնախորշեր, կեղծ պատու հաններ, փոք-րիկ սրածայր փորվածքներ, հավանաբար մրագների համար : Առաստղնե-րը թաղած են, ունեն որմնակամարներ, լակ մշակված են դռների նարեր և վերնամասները :

3. Քոլոր քարայրներն ունեն օջախներ, անտեսական ոչ էորը հորեր : Զարայրների մեծ մասում քացվել են հորերի և նոցների սիստեմներ, որոնց միմյանց հետ միացված են նեղ առվակներով : Սը-րանք անշուշտ կտ կապված են արտադրության հետ : Տեղում գտնվել են մեծ քանակությամբ երկաթի և այլ հումքի խարամի մնացորդներ, մի մասը՝ հատկի փոխերում : Բնակավայրը հավանաբար մասնագիտա-ցած է եղել մետաղագույքի թան արհեստի գծով, որի հանքերը պար-զորոշ նկատելի են :

4. Հուշարձանախմբի կենտրոնական մասում գտնվում են եկե-ղեցին և քարանձավ տապանառունք : Եկեղեցուց պահպանվել է կեսը երկայնական կորվածքով, որի մեջ մասում են երկու այսուներ, ա-վանդատուննը, արևելյան արսիդի մի համար : Տապանառունք հավանա-բար եղել է տոհմական : Այսանի փորված են ներքին տարեր կտոռց-վածք ունեցող 12 գերեզմաններ, երջեմն առանցիկ հասնող թա-ղումներով : Դրանց մեջ հայտնաբերվել են պալիս և արծաթի տարեր գարդեր, զենքեր, կապանքներ, աշխատանքային գործիքներ, դրամ-ներ :

5. Բնակավայրի արևմայան մասում գտնվում է մեծ քարավա-նառունք, որը փորված է ամբողջական ժայ ոի մեջ : Այդ քարանձավը ամենամեծն է հուշարձանախմբում : Նրա ներսում պահած են լոյն հարթակներ, հանգստանու նպասակով, իսկ կենտրոնական ողջ արա-ծությունն օգագործվել է գրաստներին պահելու համար : Կենտրո-նում լոյն առվակը գնում է դեպի մուտքը : Զարավանառունք ունե-ցել է նաև այլ հարկացածիններ, որոնց առաստղները փռվ են ե-կել :

6. Քարանձավների մարտարագնառունք հարդարանքը և պեղումնե-

ըի ժամանակ հայտնաբերված նյութերը ժամանակով սերտորեն լըսպված են միմյանց հետ : Ճնարակած խեցեղենը ներկայացված է բարձրարվեստ Նկարագրութեանունով, որոնք քեզեկ են Անիքը : Դրանց վրա հանդիպում են պատրաստող Վարպետների նշաններ : Հասարակ խեցեղենի վրա շատ են խռչանշաններ, որոնք մասայական ճեղով սալակ են հանդիպում :

Ողջ համալիրը կարելի է թվագրել 12-13-րդ դդ., մի շրջան, որը համընկնում է միջնադարյան Հայաստանի ծաղկման հետ, իսկ քարանձավների ոլչ հարդարանքը, դեկորատիվ մոտիվները քնորոշ են Զաքարյանների շրջանի հայկական նարարագետությանը :

7. Սպիտակի շրջանի նորանայտ վիմափոր ընակավայրի նշանակությունն ավելի է մեծանում, եթե հաշվի առնենք, որ այն գտնվել է Շիրակից Վրաստան և Հյուսիսային Կովկաս առնող առևտրական հին ճանապարհի վրա, որն անցել է Փամբակի և Դեբետի կիրճներով :

Ռ. Հ. Վ ա ր դ ա ն յ ա ն, Գ. Գ. Ա ս ա թ ր յ ա ն

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՈՒՐԱՐՏՈՒԻ ԶԱՅՈԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

1. Աշխատանքը կատարվել է Թեյշեբախինիի / Կարմիր-քլուրի / պեղումներից հայտնաբերված նրեանի թանգարաններում պահպատ ամբողջական յօթ կարասների առողության և գրավոր նյութերի ուսումնասիրության հիման վրա :

Կարասների առողությունը որոշելու համար առաջարկվում է օգտագործել հետևյալ մաթեմատիկական քանակը՝

$$V = \frac{\pi}{12} \sum_{j=1}^n (d_j^2 + d_j D_j + D_j^2) \Delta h_j$$

որը հայտնի է որպես պատման մարմինների ծավալը համապատասխան հատած կոնների ծավալների գլմարով մոտարկելու բանաձև :

Խփինական ուսումնասիրությունները ցույց ավեցին, որ դիտարկվող կարասների ծավալը պահանջվող մշտությամբ որոշելու համար ուղղակի պետք է ընդունել 8-10 սահմաններում :

2. Յուրաքանչյուր կարասի ասրողությունը որոշելուց հետ փոքր է արվում համարել այն կարասի վրայի տարողության նշումների հետ, որոնք արված են սեպտեմբեր և հիսորովիճ գրությամբ։ Այդ խնդիրը լուծենվու համար առաջարկվում է ակարկի և տերուսի միավորների անհայտ մեծությունները մաքսիմալիզական հավասարումների միջոցով գտնելու մեթոդ։

3. Առևա նյութերը և մաքսիմալիզական վերոհիշյալ մեթոդների կիրառումը հարավորություն են ստեղծում վերականգնել Աւրարտու յում օգտագործելիան հիմնական չափները և նրանց մետրական համարժեցները։

Դրանք են՝

ա/ ծանրության չափեր / կշռի հիմնական միավորներ/

1 տողանդ 60 մինա 30,2 կգ

1 մինա 1/60 տաղանդ 0, 503 կգ

բ/ ծանրության չափեր

1 ակարկի 10 տերուսի 300,4 կգ/լ / զինի, չուր/

1 տերուսի 1/10 ակարկի 30,2 կգ/լ / զինի, չուր/

1 ակարկի 10 տերուսի 300,4 լ / 273,8 կգ բուսական յուղ/

1 տերուսի 1/10 ակարկի 30,2 լ / 27,4 կգ բուսական յուղ/

գ/ թափուցիկ նյութերի չափեր

1 ակարկի 10 կաղի 300,4 լ / 229,3 կգ/ / ցորեն/

1 կաղի 1/10 ակարկի 30,04 լ / 22,93 կգ/ / ցորեն/

1 ակարկի 10 կաղի 300,4 լ / 180 կգ/ / զարի/

դ/ երկարության չափեր

կանգուն 1,5 ոռնաչափի 47,1 սմ

ոռնաչափ 31,4 սմ

4. Թեյշերախնիի կարասների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ Աւրարտուում օգտագործվել են տարբեր չափական համակարգեր, որոնք հիմնված են եղել ծանրության միավորների վրա, այլ լուսցով ամեն ինչ որոշել են կշռով և կշռի հիմնական միավորներն ընկել են ասրողության չափերի հիմքում։ Մրանց իրենց հերթին գոխաղաք կապի մեջ են եղել երկարության հիմնական չափերի հատ-

/ 1 ունաշափ³ 1 առանդ 1 տերուսի/ : Այդ հավանաբար ընդհանուր նրեւու յթ է սղել հին Արևելքի նրկըննըռում:

Հին չափազրության համար եզակի նյութեր են կարսաների առողության և նրանց վրայի արձանագրությունների համադրությունից ստօցված ավյալները, որոնք հնարավորություն են առլիս որոշելու Աւրաբառուի, ինչպես նաև Հին Արևելքի նրկըննըռում տարբեր մըթեցների համար սեսակաբար Կշիռները, այն է՝ 0,91-0,92 / բուսկըն յուղ/, 0,75-0,80 /ցորեն/, 0,60 /գարի/ :

Աւրաբառու յում լիիրաված հիմնական չափերի մետրական արժեքների քաշան յառաջը հնարավորություն է ընձեռում արժեքավորելու նրկրի քազմաքնու յթ և վիմական արձանագրություններից հայտնի արվյալները :

Ա. Մ ե ժ լ ու մ յ ա ն

ԸՆՏԱՆԻ ԵՎ ԱՐՏԱՄԱՆԱԾԱՆ ԿԵՆԴՈՒՆԽԵՐԻ ՄՆԱՑՈՐԴԱՆԵՐԸ ԱՐԳԻՇՏԻԿԱԽԵԼԻՆԻ ՊԵՂՈԽՄՆԵՐԻՑ

1. Աւրաբառական Արգիշտիկների խոշոր քազաքում, նրա պեսական առաջային և մասնավոր մեծ ռևուսությունների, անսանապահական կացարանների առկայության պայմաններում, պեղումներով հայտնաբերվել են կենդանիների համեմատաբար սակավաթիվ մնացորդներ :

/ 710 որոշման ննիակա մնացորդներ, որոնք պատկանում են 53 կենդանու/ : Սակայն այդ հանգամանքը կուպենացվում է նյութի որակական քազմագնությամբ, որը և զգալի փոփոխություն է մացնում ուրաբառական քաղաքների համար, կենդանիների մինչ այդ գոյություն ունեցող սեսակային կազմում :

Ուկրաքանական նյութի ուսումնասիրության հիման վրա կարելի է անել այս հետևող յունը, որ Արգիշտիկների կում ի ասրբերություն թեյշերախնիի և Երեքունիի, ընակչությունը շատ ավելի մեծ մասշատքներով զբաղվում էր խոզաքուծությամբ, մի քնազական, որը չափազանց թույլ էր ներկայացված վերը հիշատակված քաղաքների ուկրային մնացորդներում :

2. Արգիշտիկների մյուս առանձնահատկությունը ընտանի կենդանիների հարցում, հանդիսանում է ընտանի թոշունների՝ հա-

վերի և չբային թոշունների և ձկների մնացորդների գերակշռությունը, որը վեպյում է սննդի մեջ դրանց լայն օգտագործման մասին: Խնչ վերաբերում է վայրի կենդանինների մնացորդներին, ապա ուրարտական երեք բաղադրներում հիմնականում գերակշռում են սըմբակավորները. ընզոտրյան այծը, մուժելուն, ազնիվ եղջերուն, այծ յամը և հազվագյուտ դեպքերում՝ չեն յրանը:

3. Արգիշտիփիլիի շնորհից պալված վայրի կենդանինների մնացորդները ներկայացված են չափազանց հարուստ և աշքի են ընկնում քաղմատնասկությամբ / աղ. 1/: Ելնելով վայրի կենդանինների տեսակաբար կշոխից, կարելի է կռահել, որ Արգիշտիփիլիի ընթակությունը և նրան ենթակա տեղաքնիլինները տևածության մեջ որսորդության դերով կարող են դասվել առաջին տեղում:

Սակայն նշված մնացորդները Արգիշտիփիլիում տեղաբաշխված են իիստ անհավասարաշաֆ: Ռւսումասիրություններից պարզվեց, որ վայրի կենդանինների 22 տեսակից 15-ը պեղվել են մի կացարանում / նո 1/: Միայն 4 տեսակների մնացորդները՝ մուժելուն, ընզոտրյան այծ, ազնիվ եղջերու և չեն յրան, գռնիել են ինչպես նշված, այնպես էլ այլ կացարաններում: Խոկ 3 տեսակները, հնագործը, վայրի կառուն, այծյամը և հավերի մնացորդները հայտնաբերվել են բաղադրային մյուս շինություններում:

Նո 1 կացարանի նյութերը առիթ հասդիմացան հայուններու այն կարծիքը, որ նշված կենդանինների օգասագործումը դուրս է գալիս գուտ տևածական կամ որսորդական արագորության շրջանակներից:

Ռւշադրության արժանի է նաև կենդանածառակների տարիքի հարցը: Ըստանի կենդանինները հիմնականում նրիտասարդ են 2 տարեկանից ոչ ավելի, այն դեպքում, եթե վայրի կենդանինները, ըստառությամբ հնագործի և գայլի, ներկայացված են տարեսր անհայտներով:

Ա. Կ. Զ Ի Ն Ճ Ի Ծ Հ Յ Ա Ն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՐ ՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՆՏԻԿ ԺԱՄԱՆԱԿԱՆԵՐՁԱՆԻ
ԵՐԿԱՐՑԱԾ ՄԻ ԱՌԱԽԱՎԱՐԻ ՄԵԾԱԼԱՐՄԱՆԱՆ ՌԱՍՈՒՄ-
ՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Հայաստանի վար հայկական և անտիկ դարաշրջանի երկաթամշա-

կության հետ կապված արքեր հարցերի լուսաբանման համար կարևոր է պեղումների շնորհիվ ժեռու բերված առարկաների մեջազգական ուսումնասիրությունը :

Մեր արամադրության առկ եղած Աստի ըլուրի, Բերդատեղի, Խորաշենի, Բերդաբարի վաղ հայկական հու շարժաններից հայտնաբերված արքեր առարկաներից և Գունիի պարսպի և հեթանոսական առարի գամերից վերցված փորձանու շնորհի մեջազգական ուսումնասիրությունը հնարավորություն է առիս անելու հնայալ եզրակացությունները :

ա/ Վաղ հայկական շրջանում դարձինները արդեն կատարելապես տիրապետում էին երկաթի ազատ կոման ըուլոր պրոցեսներին։ Ուսումնասիրության ենթարկված ըուլոր առարկաները, լինի դա զենք, թե զործիք, մշակված են հմտորեն, առանց տեխնոլոգիական աշխի ընկնող թերությունների։

բ/ Զենքի արքեր անսակների / նիզակներ, դաշույններ/ և զործիքներ / դանաւներ և կացին/ պատրաստման համար հիմնականում օգտագործելու է միջին աճիածնային պարունակությամբ քարմրությունը պարագանական գործառության բարձրորակ մշակումից հետո սաացվում էր մեխանիկական քարծը հատկություններով օժագած առաջակարգ արտադրանք։

գ/ Գունիի պարսպի և հեթանոսական առարի կագերի համար մեծ մասմար զործածվել է հին սշաբարնում լայնորեն կիրառվող „փաթեթավորման եղանակը”։

Փաթեթավորումը կատարվում է մի քանի, միաժամանակ, կամ արքեր բաղադրությամբ մնանալու շնորհերի իրար հետ եռակցելու նախագորհով։ Արոշ կագերի մեջազգական հատկությունների լուսացիչ քարելավաման համար դրանք հազեցվում էին աճիածնով / ենթարկվում էին ցեմենտացման/։

Գ. Գ. Զ Ն Հ Ա Ր Յ Ա Ն

Դվինի ՀՅԱԼԵՍԻՍԱՎԱՆ ԴԱՄԱՐՁԱՆԻ ԿԱՐԱՍԱՎԻՆ
ԹԵՂՈՒՄՆԵՐԸ

Ամենամյա պատումների և ուսումնասիրությունների շնորհիվ

օրեցօք հարստանում և ամրոշնառում է ոչ միայն միջնադարյան Դվի-
նը՝ մոռ մնկ հազարամյակ ընդգրկող / 4-13-ը դդ./ իր պատմ-
մշակութային և սոցիալ-անտառական կյանքի պատկերով, այլև բացա-
հայտվում են նրա ռուբացման ու գարզացման հնագույն՝ ցարդ ան-
հայտ մնացած փուլերը:

2. Մեծ կարևորություն է ներկայացնում Դվինի անտիկ դարս-
շրջանի հու շարժաների ուսումնասիրությունը: Դվինի կյանքի այս
փուլի պատկերը դրաւորված ենք գտնում հարուստ ճարտարագետական
մանրամասների, ինքնառիկ գունազարդ խեցեների, անտառական կյան-
քի հետ առնչվող նյութերի, դրամների, կտիզների, պաշտամունքա-
յին հու շարժաների այս ընդհանուր համալիրի մեջ:

3. Դվինի անտիկ դարաշրջանի թագավորյի գոյությունը
անվերապահորեն հաստագում է նաև այդ դարաշրջանի դամբարանադաշ-
տի առկայությամբ, որը երևան է եկեղեց դեռևս 1938 թ. Դվինի կենտ-
րութեական թաղամասում, որտեղ բացվել են հելլենիստական ժամանա-
կաշրջանի կարսային թագումներ:

1978 թ. ամառային պեղումների ընթացքում նույն թաղամա-
սում հայտնաբերվել է մ. թ. ա. 1-ին դարի կարսային և մի բա-
դում՝ ժամանակին ընտրոշ ու շագրավ նյութերով:

Այդ թաղաման վերլուծությունն ամբողջացնելու համար Հայաս-
տանի պետական պատմության թանգարանում պահպող Դվինի դաշտային
օրոպերում և մաս յաններում պահպանված ավյալների և նեզատիկ
նյութերի օգնությամբ փորձ է արվում ուրվագծել Դվինի ըննկող
դարաշրջանի դամբարանադաշտի պատկերն ընդհանրապես:

Ա. Ս. Գ Ի Լ Ի Կ Ո Ս Յ Ա Ն

ԱՐՄԵՆԻԱ ՀԱՅՏԱՎԱՐԵԿԱՆ ՄԻ ՇԱՀՈՒԹԱԿԻ ՄԱՍԻՆ

1. 1976 թ. համոյի շրջանի Հացառա գյուղում տան հիմքեր
փորելիս պատհարար բացվեց դամբարան, որից հայտնաբերվոծ նյու-
թերը / ջրոնզե միանույլ, շրջանակավոր կոթոռով դաշտ յև, նակա-
տակալ, ականչօղեր, ինը տարբեր ձևի և մեծության ապարանջաններ,
առամնակոր մատանի, շիկղ, շքաներ, ջրոնզե խողովակներ և կտու-
րիի ուլունքներ/ 1977 թվին մոււր գործեցին Հայաստանի պատմու-

Ոյսն պետական թանգարան :

Համազարսու ու շարդության է արժանի դաշու յնը : Այս միաձու յէ
է, ունի ուղիղ, շրջանակավոր կոթառ՝ լինորոնական մասով անցնող
ռւղղանկյունաձև փորմանքով, որին ասահիմանքար նեղացող կո-
ղերով ու սուր ընդգծված ծայրով շնչը :

Նման դաշու յններ հայտնի են Աղյամանից / ներցին Գետաշնից/
Կամոյից, Արմավիրից և Ախորովկանից, որոնք պահպատ են Հայաստանի
պատմության պետական թանգարանում :

2. Հայաստանի տարբերում հայտնի է նման դաշու յնների մի
այլ տարբերակ ևս : Այս տարբերակն ընդհանուր առմամբ նման է վերը
հիշատակված օրինակին, սակայն տարբերումն է նրանից կոթառի գլուխի-
կի կոռուցվածքով : Եթե տառին օրինություն այն հովհարածն է, ապա
այստեղ ունի ցանցեն լիտազնդի տեսք :

Այս տարբերակի դաշու յններ հայտարարվել են նորառուսի նո
9 կրոմլիից, 1.աշշնի, Խթանոցի, ինչպես և Մեղրու և Ղափանի
դամբարաններում :

3. Առաջին տարբերակին պատկանող դաշու յններ հայտնի են նաև
Լեռնացին նարարադում նեսլերի կատարած պեղումներից : Խնչպես
ցույց են առջիս նեծների ուսումնասիրությունները նման դաշու յն-
ները ըստկան շատ հանդիպում են ուսուական և պարսկական թալիշ-
ների՝ Աղա-Եկիլար, Զիլա-Խանն, Վերի, Հիվերի ընտեղավայրերից :
Ճ. Մորգանի հալորդումների համաձյան նման քազմաթիվ դաշու յններ
հայտնի են նաև Թալիշի Շոնու ընտեղավայրերից : Մինչև այժմ հայտնի
դամբարանային համակիրները, որոնցում գտնվել են նման դաշու յն-
ները, ցույց են առջիս, որ նրանք լայն տարածում են ունեցել Հայ-
կական լեռնաշխարհի արևելյան և հարավ-արևելյան շրջաններում,
ինչպես նաև մերձկարգային տարածում մ. թ. ա. 2 հազարմյակի կե-
սից մինչև վաղ երկաթի ժամանակաշրջանը ներտոյալ :

Ա. Ա. Մ Կ Ր Ա Հ Յ Ա Ն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀՆԹԱՆՈՒՄԱԿԱՆ ԴԻՑԱՐԱՆԸ

1. Զեկուցման մեջ ակնաղական, շումերական և խեթական սեպագիր
անցութերի, ինչպես նաև հայերն ըստըստային ու ազգագրական նյութի
հիման վրա ցույց է արվում Միխաղերի և Հայկական լեռնաշխարհի

բնակիչների մոտ մինչըստիստոնեական շրջանում գոյություն ունեցող ասավածությունների ընդհանուր համակարգի առկայությունը :

2. Մի շարք ոգիներ և կրօնական հին տերմիններ գոհանցվել են հայ քրիստոնեական եկեղեցուն և հետզայում պահպանվել հայերենում՝ սնութագաշտությունների ու մեացուկների ձևով և կամ վերասրբագրվել՝ նոր իմաստով :

[104]

A ii
62070

ՎՃ 00009 Գանգեր 255 Տիրած 150

Հանձնված է արտադրության 21.03.1979 թ. ,

ստորագրված է սպազրության 21.03.1979 թ. ,

տպագր. 2,75 մամուչ, հրամ. 2,1 ԳԱԱ Գիտական գիտ. գրադ.
Բուհը 1, 60 84 1/16

Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Եջմիածնի տպայ

220062070